

ЛИСТИ

ДО ПРИЯТЕЛІВ

**LETTERS
TO
FRIENDS**

**ЛІСТИ до
ПРИЯТЕЛІВ**
LETTERS TO FRIENDS

1957—1958

Мистецькі обкладинки Зенона Голубця

1959—1960

З М І С Т:

Хай гроза надходить — ми маємо орати (передова)	1
Юрій Дивнич: Агатагел Кримський — поет	3
Вадим Лесич: Із книжки: Крейдяне коло	8
Святослав Гординський: Із книжки: Поети Заходу	9
Остан Тарнавський: Містерія в театрі	10
Іван Лисяк-Рудницький: Листи до старого приятеля	18
Кость В. Варварів: Українська революція в Документах Державного Департаменту ЗДА	25
З світу науки:	
Ігор В. Зелик: Суспільна дійсність і міт безкласового суспільства	33
— Карл Густав Юнг	39
Р. Срібний: УНРада — проблеми і методи	41
Пам'ятники Шевченка	44
Справи Публіцистично-наукового Інституту	46
М. І.: Світ на перехресті ідей і тенденцій. — Берлін. — Візерта — ОН — Африка, Конго, самовизначення, українська преса	47
З книжок і з преси (Кінець або єдність світу, „Програма пе- реходу”, Ерос і його фільмові трансформації)	55
Прислане до редакції	62
Чому?	63

ХАЙ ГРОЗА НАДХОДИТЬ — МИ МАЄМО ОРАТИ

Час — це дивне щось. Воно складається з трьох частин, з котрих ні одна властиво не існує... Бо минулого вже немає, будучого ще немає, а теперішність — це точка без виміру, що мчить-посувається від того вже неіснуючого минулого до того ще недійсного будучого. Так пишуть у книжках. А в цій точці без виміру, в теперішньому, що ледве народившись вмирає, — наше життя, наше „я”, крихітка волі освітлена свічечкою свідомості, стиснута між двома безконечностями: минувшиною й будучиною.

Минуле за нами як готовий образ. Хай роки замрячують його ясні риси, то все ж напруживши пам'ять, виймаємо з забуття його окремі деталі. Але будучина — безмежне поле, широкий луг, покритий снігом. Нетерпелива цікавість, підбита тривогою, пробує збагнути, де і в якому напрямі позначаться перші кроки і будуть прорізані перші колії дороги нашого життя і нашої долі.

На цьому широкому лузі, на білих снізі — як оповідає народна пісня — загубив півень злотну косицю, та ще й з чубочка три пер'їночки. Одне зелене і почебрене, сносить друге, як цвітка з лугу, третє червоне — як рожа повна. Цікавість і тривога питають чаклуна-півня: нехай розкаже, про що ворожить. І кликнув півень із-далеченька, розгадуючи знаки, розкинуті по снігу. Віщував те, що людське серце собі і близьким своїм, у своїх таємних бажаннях, завжди віщує: обильні жнива, радісні зустрічі, добру варену, і додав: А те червоне — на буйні коні... Густа тінь тієї останньої ворожби впала саме на наші дні.

За пам'яті живих ще покоління двічі пробігали буйні коні війни по світі й по Україні. І сьогодні знову на замряченому ще лузі нашої будучини появляються „червоні пера”, заповідь появи апокаліптичних крилатих коней-птиць із водневими бомбами в кігтях над людськими головами, над Україною.

В схвильованих наших душах живими стають примари минулого, покалічене особисте життя, і загосні, здавалось, рани відкриваються знову. Оце стоїш, людино, мовчки, а в вікні поїзду твоє пастьє... Уста мовчать, а вологість очей говорить більше, ніж могли б сказати слова. Рухає поїзд, помах руки на прощання, потім білої хустинки в вікні поїзду і в руках тих, що остаються. Поїзд невблаганно котиться далі. Хустина стає білою

цяткою на обрії, малою, маловажною цяткою, як і ті сльози, що залишаються в хустині на вічну пам'ять...

Бо це ж ідуть „потужні сили: Морок, Жах”, і серед руїн міст, цілих країв, серед високих покосів розгуляного косаря-смерти, що значить твій особистий біль, людино, що значиш Ти серед боєвища розгнuzданих стихій, озброєних теоріями, які Тебе, окрема людино, взагалі не признають, і озброєних усіми засобами нищення, які їм услужливий розум доставив.

А все ж подумати: — навіть і ті ворожі людині теорії і ті руїни для життя засоби, — все це породження людського ума, отого малого „я”, замкненого в малій точці теперішності між минулим і будучим. Немає нічого великого в людському світі, що раніше не було б у духові. І навіть крізь нинішній хаос схрещених стихійних пристрастей прозирає намагання людського розуму опанувати його і створити упорядкований світ, космос, підвладний людському умові. Це зустрічаються і грозять воєнним розрядом не самі тільки, голі, стихійні сили, але й два задуми, створені розумом, задуми, як побудувати світ.

Один — це задум розуму-тирана, самодержця, який і Бога скидає з престолу, щоб самому засісти на ньому із своїм знанням добра і зла. Задум єдиновладного царя-розуму, що змушує мовчки покоритись собі, навіть запрягтись у свою службу, всі інші сили людської душі і людського життя. Задум комунізму.

І другий задум розуму, спертого на довгий історичний досвід, розуму, що хоче бути царем, але й слугою життя, якого образ маємо в „Мойсею” Івана Франка; розуму, що, як цар-герен серед рослин, здобуває поле для життя, щоб воно в його служебній опіці знімалось все вище, і буяло до неба. Це задум світу розумного порядку в свободі.

Так оце людські мислі, і рішення в користь тієї чи іншої ідеї стають світотворчими можливостями, що чекають здійснення. Дрібне і маловажне, здавалося б, людське „я”, замкнуте в скоробіжній краплині часу, повислий між минувиною і будучиною, і шукання його ума набирають особливого значення.

В такому освітленні й Твоє життя, українська людино, дістає глибше призначення і глибший глузд. Ти вирвана і викинута з рідної землі царем-тираном, що хотів і Твою совість і Твій розум і Твої почування закути в кайдани своєї думки-теорії. Ти відірвана від матеріальної України, але Ти частина духової України, нескореної ворогом. І Твої мислі, Твої духові зусилля можуть далі розбудовувати ту духову Україну тут, і приготувляти будівельний матеріал для батьківщини й її будучини.

І в душах наших повинна зберегтись цінна спадщина нашої недавньої близини до села й його праці. Селянин журиться посухою і тривожиться грозою, що надходить і що може знівечити всі його надії. Але він оре й сіє... Духова Україна як поле перед нами. Над світом повисли громові хмари, а ми маємо далі орати...

АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ — ПОЕТ

1871 — 1941 — 1961

(Кілька думок)

„Ранок без світанку” — під таким заголовком появився 1889 року перший друкований літературний твір 18-літнього Агатангела Кримського у львівській „Зорі”. Це був переклад з російського поета Івана Нікітіна, тихого народника-демократа, що протиставився гнітючій російській дійсності шляхом самоупокорення. І одночасно того ж року подав юнак до львівського журналу „Правда” свій переспів давнього поета Близького Сходу під заголовком „3 віршів Хейяна”. Коли Нікітін був надрукований зразу, то Хейян мусів почекати три роки.

У цьому дебюті Кримського — вся його літературна доля, його істота і його доба. В ті часи заборони українства російським урядом Агатангел мусів жити в Москві, дебютувати і далі аж по 1905 рік друкуватись у Львові, почати з переспіву російського народника. З другого боку він ще з юнацьких літ був покликаний з найбільшою силою і самопосвятою реалізувати східню частину ідеї України, як її окреслив у одній історіософічній арабесці Гоголь. Це ідея української синтези двох тисячолітніх культуротворчих духів людства: східнього і західнього. Західню царину цієї синтези розробляли в часи Кримського і безпосередньо перед ним такі європеїзатори, як Куліш, Драгоманов, Євшан, пізніше Зеров. Піонером українського сходознавства і сходознавчих духових інтересів став Агатангел Кримський.*) Російські сучасні сходознавці оцінюють Кримського як одного з фундаторів сходознавства в цілій імперії і як виховника кадрів учених сходознавців. Це був насамперед педагог, що мусів складати перші підручники сходознавства, робити й перші переклади з мов сходу. Кримський багато бував на Близькому Сході, мав приятелів з-поміж тамтешніх видатних діячів. Його персональні зв'язки йшли і далі Близького Сходу. Наприклад, він листувався з Рабіндранатом Тагором, надсилав йому твори українських письменників, і одержував від славетнього індуслисти сповнені симпатії до України.

Коли ми сьогодні оглядаємо літературно-мистецьку спадщину Кримського, то найбільший інтерес викликають у нас саме його переклади з арабських і перських стародавніх клясиків-поетів. Його власна белетристична і поетична творчість не піднялась ані до рівня Коцюбинського, ані до рівня Олеса. Її вага в тому, що вона належить до найперших спроб модернізації на-

*) Не виключено, що П. Куліш з його ісламофільськими поемами, як от „Магомед і Хадиза”, 1883, був батьком сходознавчих інтересів молодого Кримського. У всякому випадку він був попередником Кримського щодо близько-східньої школи в нашій поезії.

пої літератури. Віддавши данину так званій „громадянській” поезії, яку породили російські поети-народники і яка фатально обнижувала поетичну культуру в Росії, а під російським впливом і в нас, Кримський один із перших підняв бунт і впустив у поезію цілком особистий, інтимний світ переживань і настроїв.

Літературна творчість Кримського ще не досліджена і навіть не перевидана. Тому тяжко судити, що саме допомогло Кримському відштовхнутись від російського антимистецького реалізму. Насамперед заважила тут мабуть його широка європейська освіта, його переклади з Гете, Байрона, Гайне. Але ми можемо допустити і такий парадокс, що саме переклади перлин перської і арабської стародавньої поезії найбільше допомогли йому звільнитись від російської моди.

Друкowana літературна спадщина Кримського — це том „Повістей з українського життя”, повість „Андрій Лаговський”, том „Бейрутських оповідань” і три книжки поезій під загальною назвою „Пальмове гілля”.

Кримський користавсь успіхом у читача. Окремі його книжки мали п’ять видань. Але ми даремно шукали б серед них такого тому, де були б зібрані окремо його переклади з перських і арабських клясиків, насамперед Фірдовсі і Сааді, що їх він так любив, знав, перекладав. Це тим більш дивно, що Кримський з гордістю писав, що росіяни на десять років пізніше за українців, за Кримського, взялись перекладати поему Фірдовсі — „Шаг-Наме”. Тим часом російське видавництво „Academia” в 1920-х роках дало підсумкове святочне видання перекладів клясиків Сходу, тоді як у Києві такого не зробили. Недокінчені переклади Кримського великих поем перського і арабського світу губились серед власних віршів Кримського, писаних, як свідчить сам поет, порядком відпочинку від наукової і громадської праці. Виходить, отже, що єдина в нашій літературі людина, підготована фахово виконати велике завдання, не взяла на себе цієї культурної місії. Повний переклад головних творів перських і арабських клясиків і досі відсутній в нашій літературі.

Іван Франко, що сам, як поет, упав жертвою „патріотичного ярма”, попереджав молодого Кримського в листі з 9 грудня 1890 року:

„щиро поважаю Ваш письменницький талант і для того кличу до Вас: залиште на якийсь час політику... Пишу Вам се як чоловік, котрий на своїм віку багато наробив дурниць і помилок власне через те, що не спитавши броду кидався в воду і тільки пізніше переконувався, що се не вода, а проста калюжа. Для того смію радити Вам: пишіть вірші, пишіть новелі, перекладайте Гафіза, Сааді і кого хочете — сим Ви здобудете собі ім’я і пошану в літературі”.

Двадцять років пізніше Микола Євшан повторяв пораду Франка, вітав і заохочував Кримського-поета сміливіше йти

пляхом модернізації нашої поезії. Але Кримський тоді думав над тим, чи не покинути зовсім писати поезію і белетристику: цьому фахівцеві в науці не хотілось бути аматором у будь-якій праці. Кримський уже не мав часу продовжувати і корегувати свій поетичний шлях. Війна і революція поглинули весь його час і енергію. Досить згадати такий капітальний факт, що Кримський став архітектором Української Академії Наук.

У своїй культурній і громадській праці над відродженням України Кримський ішов поруч із своїми приятелями — Борисом Грінченком і Сергієм Сфремовим. Це були титани праці на всіх ділянках. Але вони не мали ані часу ані покликання виводити нашу літературу на суверенний світовий рівень. У їхній особі Кримський-поет мав щирих прихильників, які одначе брали за слабкість як європеїзаторські зачатки у власній поезії Кримського, так і його переспіви та переклади класиків Близького Сходу. Вони „прощали” Кримському його індивідуалізм і модернізм, як і його захоплення „екзотикою” Близького Сходу. Навіть у двадцятих роках, коли Кримський устиг захопити Павла Тичину і Миколу Бажана місією перекладів східних класиків, професор Олександр Дорошкевич не додавав зародження „орієнтальної школи” в нашої поезії і звів цілу справу до „екзотики”.

Не зважаючи на всі обставини примусової провінціалізації і самопровінціалізації українського духового процесу, Кримський-письменник посів певне постійне місце в нашій літературі. Якби можна було сьогодні видати вибрані літературні твори Агатангела Кримського, то це могли б бути три томи: томик вибраної лірики, том вибраної прози і — найцінніший томик — його переклади з перських, арабських, тюркських поетів.

Власні поезії Кримського — це щирий щоденник, в який записується тільки тоді, коли щось муляє, щось болить. Це засіб відпруження чи відпочинку після циклопічної праці творця й організатора науки та громадського діяча. Після Франкового „Зів'ялого листя” Кримський стає у окремих поезіях першим ліриком безоглядно щирої суто особистої сповіді. Значення поетичного щоденника Кримського зменшується дещо тим, що мало в ньому тривалої напруги духу, напруги майстра, що хоче втілити в чітку єдину форму невловні порухи душі. Ми знаємо, як шалено вміли працювати перські поети. Недарма легенда каже, що Фірдовсі мав дістати по золотій монеті за кожний із десятків тисяч своїх рядків. Кримському-поетові імпонує інший підхід, який жартوما висловив пізніший перський поет 12 віку — Енверій:

Ох, віршування! Хронічна хворобо!
Кинеш мене? чи не кинеш до гробу?
Бідні поети! Мабуть, як жінкам,
Треба що-місяця слабнути вам?!

Коли до такої „слабости” додається мужнє тривале зусилля майстра, тоді родиться мистецтво. Кримський не мав часу на таку напругу поета. Він не мав звички роками допрацьовувати свої літературні твори. Тому в багатьох його поезіях бачимо надто загальні образи, часто в одній строфі він обмежується лише до двох рим, рими переважають найпростіші — дієслівні, ритми часто не блищать новизною, замість образів природи трапляються лише її декорації, димок в'ялого смутку не розжеврюється до справжнього вогню, не раз газетні публіцистичні фрази замість метафор. Все це змусило б видавця вибраних творів Кримського одібрати лише якусь меншу частину його поетичної спадщини. Але цей вибір дав би відчуті в Кримському одного з перших, хто спробував звільнити українську поезію від ролі убогої служниці так званих „громадських” інтересів.

В оповіданнях і в автобіографічній повісті „Андрій Лаговський” Кримський перемагав побутово-народницький реалізм поглибленою і не раз влучною психологічною аналізою, пластичністю малюнку, динамізмом дії, сміливою щирістю. Ці твори являють собою ту щілину, крізь яку ми можемо заглянути в душу української інтелігентної людини кінця 19 початку 20 століття. Тут ми могли б знайти часткову відповідь на прокляте питання: яким то саме робом стався після блискучого старту Шевченка, Гоголя і Куліша упадок нашого духа, самовідчуження української людини й поезії? Ми бачимо тут образи духових сиріт, юнаків, що втрачають контакт з батьками, що болюче відчують своє безгрунтянство і тоді, коли йдуть в народництво чи соціалізм, і тоді, коли їм і світу не видно за їхньою „Psychopathia nationalis” (як називається одно оповідання Кримського). Ці образи української молоді людини на порозі 20-го століття появились у белетристичних творах Кримського як передвісники грядущої катастрофи.

Непроминальну заслугу Кримського являють його поетичні переклади перських, арабських класиків, зокрема незакінчений, на жаль, переклад поеми Фірдовсі „Шаг-Наме”. Розділи з „Шаг-Наме” про царя-змія Зоака, або сцена убивства Іреджа братом Туром і розпачу над вбитим сином царя Ферідуна — перекладені не тільки вченим іраністом, сходознавцем, а й таки справжнім поетом. Остачься тільки шкодувати, що Кримський не переклав усього тексту поеми і на такому рівні.

Агатангел Кримський збудував собі пам'ятник, як організатор українського сходознавчого руху, що під його рукою набрав був в Україні 1920-х років справді солідних розмірів (сходознавча асоціація, катедри, сходознавчий журнал „Східний Світ”, учбові заклади для вивчення східних мов). Цей рух давав відчуті, що українці зрозуміли значення півдня і сходу для їхньої політичної і культурної долі — поруч із значенням заходу. Під впливом Кримського народились Павло Тичина і Микола Бажан, як перекладачі східних класиків. Родилась „орієнтальна

школа", що так добре доповнювала „західню школу" неоклясиків. Відкривалась конкретна дорога до великої суверенної української синтези.

Чи ж міг північний ворог простити Кримському цю ролю, як і ролю архітектора цитаделі української науки — УАН? Кримського довго рятував його політичний хист і його особиста удача, в якій була одна риса, характерна для нього і як для поета. Цю рису він знайшов у східного поета часів монгольського лихоліття 13-го віку — Сааді: „Легке приєднання геть до всього на світі та згідлива двоїстість". Правда, Кримський підкреслює і інше в Сааді, який сказав: „Тільки ж не будь і вівцею, щоб тебе вовки не з'їли".

Кримському трапились вовки страшніші за тих, що їх бачив Сааді. Не допомогло нічого. В апокаліптичні літньо-осінні дні 1941 року коли Москва, відступаючи з України, застосувала до неї „політику чорної землі", цілковитого винищення з коренем, академіка і поета Кримського схопили в авто і дець по дорозі розстріляли.

Він був люблячою натурою. Любив природу, людину, любив подвиги людського духа, любив працю, любив далекі народи і був закоханий до смерті у свою Україну, любив заглядати в безодні історичних трагедій і кохався в красі життя. Любив істину. За свою любов заплатив життям. Нехай же любов'ю огріваються і наші спогади про нього.

Юрій Дивнич

В 90-ліття народин і 20-ліття смерті визначного вченого і письменника Українська Вільна Академія Наук у Нью-Йорку присвятила пленарну сесію 6 травня вшануванню його пам'яті. Прочитано доповіді на такі теми: Агатенгел Кримський як орієнталіст (проф. Омелян Пріцак — Гамбург), як український мовознавець (проф. Юрій Шевельов), як етнограф (п. Ізидора Левкович) і Кримський — поет, письменник (п. Юрій Дивнич-Лавриненко).

Речі непроминаючої цінности

ЮРІЙ КЛЕН — Т В О Р И

за редакцією Євгена Маланюка.

Вже вийшли 3-ій і 4-ий томи.

Томи в полотняній оправі, чорній із золотими написами.

Klen Foundation, 179 Bathurst St., Toronto 2-B, Ont. Canada.

ВАДИМ ЛЕСИЧ

Інша версія Пер Гінґа (2)

Мамо, не грай мені Гріґа...
Бачиш: твій син приїхав!..
Стань стихшена від фортепіану...
Ах,

як посивіла пам'ять!..

Копула неба застигла
над нами.

Не хочу запаху воску,
оставте нас в спокої...
Хтось дошку, гембльовану плоско,
поклав між жоржини й левкої.
Як пахне в'яло і млосно
тиші зім'ятий ромбоїд...

Це — квіти в чаду йодоформу,
кадило, і рук жовтий лід!
(— Приїду, приїду у чорному,
і урочистий як слід...)

Сольвейґ, розколоте море до скель...
Мамо, не грай мені Гріґа!..
Ти бачиш? Я знову веселий такий,
навіки до тебе приїхав...

(1960)

До Ель Греко

(оглядаючи його „Вид на Толедо“)

Тривога — гайворон на вітрі,
без димних кострищ і без тризми...
Ніч — чорних гроз, якась недійсна,
в розмазах бурі палітри.
І вежі й замку білий камінь
незрушно став під блискавками,
що мертво впали в жовту воду...

Нерівний пошум крил. І небо
кривавочорної Голготи
кудись пливе, кудись відходить,
і лиш — землі зелена важкість
закам'яніла і безплідна...

— Це ми — будуюмо дочасні
будівлі нетривкого щастя,
на ласку незбагненну здані
нерукотворних сил одвічних...
Чи це кінець, чи лиш початок
— цей неба жах, ця невблаганність,
ця — із рокованістю стріча?
Скажи нам, майстре!..

Нерозгадне

твоєї вічності обличчя...
а дні прозоріші і ближчі,
ці дні останні...

(1959)

Як ранком...

Як ранком роси устеляли сад
і на пробудження чекала тиша,
така прозора — як сама роса,
і мов хотіла б — зеленню рости ще,
— тоді виходив батько мій у сад,
і мовчки йшов, і в тиші цій молився.

А потім — дрова в задвірку рубав,
до кухні входив — ясний і спітнілий,
і пахли свіжістю його слова,
— і мама й я — усі ми так хотіли,
щоб батькові, життям надихані, слова
— остались в нас, як відсвіт богомілля.

(1959)

Із книжки:

Вадим Лесич

КРЕЙДЯНЕ КОЛО

Поезій зошит сьомий
Стаття Ігоря Костецького
Обкладинка Богдана Доманика
Видання „на горі”
Серія „для аматорів”
Нью-Йорк — 1960 — Мюнхен.

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ

МІКЕЛЬАНДЖЕЛЬО БУОНАРОТТІ

ВІЛЛЯМ ШЕКСПІР

Сонет до Вітторії Колонни

Мистецтво божеське, праобраз свій —
ідею—

Відкривши в чарі форм і порухів
людини,

Найперш виплілює модель з лихої
глини,

Як думки першовзір, що викликаний
нею.

Потому, думкою захоплений своєю,
Мистець вирізьблює вже інший твір —
камінний,

Аж постать у красі постане
непроминній,

З такою, як її хотів творець, душею.

Такий я досі був: лише взірць
нескладний,

Який ти почала, достойна, вирізьбляти,
Щоб у довершенім він показався творі;

Коли я схивив що, ти справиш
недоладне,

Але чого тоді душі мої чекати,
Аж ти огонь її на лад свій перетвориш?

Із книжки:

Святослав Гординський

ПОЕТИ ЗАХОДУ

60 перекладів із примітками
Оформлення книжки роботи
автора.

Видання „Літ.-Мист. Клубу”
Нью-Йорк, 1961.

З сонетів (66)

Я кличу смерть, нестерпне вже буття,
Коли достоїнство на жебрах стріну,
І орденем оздоблене сміття,
І справжню вірність, продану злочинно,

І почесь на незгідному чолі,
І честь дівочу, стоптану жорстоко,
І досконалість, віддану хулі,
І силу, що куляє з кожним кроком.

І слово, що йому заткали рот,
І дурноту, що учить, безталанна,
І правду, вивернену назворот,
І доброту на службі в злого пана:

Огірчений усім, я б геть пішов,
Та як лишу тебе, мою любов?

—
ЙОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

Близькість милого

Про тебе мрію, в час, як сонце в морі
Палахкотить,

У час, як місяць в джерелі прозорім
Відбитий спить.

Тебе я бачу, в час, як понад шляхом
Снується пил,

І в темну ніч, як хтось у полі з жахом
Бреде без сил.

Тебе я чую, в час, як хвиля з шумом
На скелі мчить,

У тихий гай несу свою задуму,
Як все мовчить.

З тобою я. Тобі у слід блукають
Мої сліди;

Темніє вже. За мить зірки засяють,
Прийди, пийди!

МІСТЕРІЯ В ТЕАТРІ

Театр, хоч він сьогодні являється популярним місцем розваги, зродився з містерії. Найдавніша відома вистава — це старогипетські Страсті Озіріса, а її тема — це міт про перевтілення, про постійне відродження життя, той самий міт, який домінував у Діонізієському обряді, що став основою грецького театру. Театр народився не в розшуках за розвагою, але радше в шуканні за глибшим значенням людського життя.

Після тисячолітніх мандрівок театру до нього знову повертається містерія. Вже Гофмансталь своїм „Єдерманом” відновив середньовічну містерію на сцені. Але сьогочасна людина, збагачена досвідом екзистенціалістичного думання, не шукає простої догматичної розв'язки. Навіть ті, від кого можна б сподіватись проповіді догми, не настоюють на цій проповіді. Професор теології в Гарвардському університеті Тілліх доводить, що екзистенціалізм допомагає краще розуміти релігійність, бо він відвертає людську думку від позитивізму. А позитивізм завжди вбивав релігію, яка найширше живе в абстрактному.

Нова містерія в театрі має ці дві прикмети: вона екзистенціалістична й абстрактна. Автором її є англійський, чи радше айриский письменник, уродженець Дабліна — батьківщини Джеймса Джойса — Семюел Бекет, який для осідку вибрав собі Париж, а для літературної праці — французьку мову. Коли п'єса Бекета „Ожидаючи Годота” — („Waiting for Godot”) вперше була виставлена в Парижі, драматург Жан Ануї сказав: „Ніщо не діється, ніхто не приходить, ніхто не відходить — це страшно”. Та той же сам письменник одночасно ствердив, що постава Бекетової п'єси не меншого значення, як прем'єра п'єси Піранделльо в Парижі в 1923 р. Восени 1955 р. Бекетів „Годот” був виставлений у Лондоні і сприйнятий і публікою і критикою з ентузіазмом. Літературний додаток лондонського „Таймс”-у дослівно писав: ніяка п'єса на лондонській сцені в останніх роках не мала більше непередбаченого і піднесеного успіху, ніж Бекетова „Ожидаючи Годота”. Ця п'єса — перший твір Бекета у французькій мові здобула авторові, який мав за собою около двадцять книжок поезій, оповідань і романів, написаних англійською мовою, світове ім'я. Сам Бекет переклав її з французької мови на англійську і вона увійшла не лише в репертуар театрів, але й появилася книжковими виданнями.

Критика визначила п'єсу Бекета, як містерію. Два головні персонажі — це два трампи Естрагон, якого кличуть Гого, і Володимир, якого кличуть Діді. Обидва вони зображують радше одну особу, людину в упадку, думаючи, контемплативну частину людської істоти. Коли відкривається завіса, бачимо цих обох трампів серед дороги: вони йдуть шукаючи пана Годота. Цей Годот — це містерійна постать (у нас він мав би ім'я Господар

від Господь), у вузькому розумінні домовласник, що мав би дати приют обом трампам. Цей пан Годот, про якого весь час йде мова і який являється надією і прибіжищем для двох покинутих серед шляху трампів, ніколи не з'являється, що ще більше підкреслює містерійність п'єси. Крім двох трампів є ще два персонажі: Позо (від позер) — товстий добре зодягнений панок у циліндрі з батогом у руці, і Лакі (по англійськи щасливий) — людина у запрягу, що його держить Позо віжками, неначе коня. Ці дві постаті — це доповнення символіки, що її зображують два трампи. Коли Гого і Діді — це допитлива думка людини, Позо і Лакі — це зображення життя в акції, яка є ціллю сама для себе і не бачить іншої дальшої цілі. Позо може нагадувати Дон Кіхота в діалектичній перерібці, Лакі — це типовий Санчо Панса. В п'єсі ще один персонаж — хлопець, післанець від Годота, але це епізодичний персонаж, введений лише для зв'язку з містерійним Годотом.

Всі чотири постаті — це радше персоніфікація символів, що притаманні середньовічній містерії у виді персоніфікації добра і зла, чи добрих і злих діл; Позо і Лакі ближчі до соціальної проблематики. Позо — це людина сили і влади. Єдина її турбота — це свідомість безсильності супроти вищих законів життя. У зустрічі з Гого і Діді Позо каже: „Але поза цим серпанком ласки і спокою (підносить очі до неба) панує ніч і вона вдарить нас так, що й не зчуємось. Так воно на цій сучій землі”. Лакі має багато з пролетаря. В його мові вичувається змагання людини до лібералізму, поступу, загальної освіти. Але вся увага автора зосереджена на двох трампах, які не зацікавлені ні у використанні цієї землі, ні теж у реформації її порядків; вони не вважають людського життя на землі ціллю у собі, але радше шукають цієї цілі вище. Тут і вся сила Бекетової п'єси, яка не має ні акції, ні драматичного сюжету, а вся її вага в діалогах, повних недосказань, натяків і символіки. Містерія відбувається на сцені, що зображує фрагмент пільної дороги, з деревом посеред сцени. Це дерево теж символічне, воно може бути деревом мудрости, деревом добра і зла, чи теж хрестом, деревом кари. Фрагмент дороги без початку і без кінця і єдине дерево, як символ для допитливої людини — це тло для діалогу двох трампів, які розмовляють про далекі від щоденного життя проблеми. Вже перші слова трампів вказують, що Бекета турбує та сама проблема, що журить інших сучасних письменників від Жіда до Камюса: місце людини у світі.

Володимир говорить до Естрагона: „І все ж, як це є, — я думаю, що це тебе не так дуже турбує, — як це є, що з-поміж чотирьох свангелістів лиш один говорить, що той злодій був спасений. Чотирьох їх було там, або десь близько, і лише один каже про злодія, що був спасений. Скажи, Гого, відізвався бодай раз.

Естрагон відповідає: Я вважаю, що це справді надзвичайно інтересно.

Вся увага автора на цій далекій проблемі людської долі. Позо і Лакі це лише альтернатива. Це натяк на філософію щоденного життя, без вищої перспективи; один — це людина дії для самої дії, другий — мевільник, який мріє перемінити свою неволю, замінити свою залежність від цієї амбітної людини дії, супермена, — станом якоїсь загальної ліберальної рівноваги. Автор зовсім не заінтересований цією земною проблемою, яка звичайно може загрожувати конфліктом. Його увага на контемпляції Гого і Діді, які шукаючи за паном Годотом, шукають іншого, вищого визначення життя, з цією засадничою вірою, що людина не може збудувати собі на землі постійного місця. В цій містифікації Бекет найближчий християнській релігії. Оба трампи і язикарий Діді і скритий Гого живуть з почуттям вини. Вони шукають за паном Годотом з надією і зі страхом, і лише ця надія, а більше страх тримають їх разом. В одній ситуації Естрагон каже до Володимира:

„Підожди, чи не краще було б, щоб кожний з нас ішов сам, сам для себе. Ми не створені для тієї самої дороги”.

Володимир відповідає: „Щодо цього нема ніякої певности”.

І Естрагон потверджує: „Так, нема нічого певного”.

Натяки на християнство, навіть на самого Христа, можуть піднести цю мандрівку двох трампів до рівня паломництва. Володимир звертається до Естрагона з такою пересторогою:

„Але ти не можеш іти босоніж”.

Естрагон відповідає: „А Христос ішов”.

Володимир: „Христос? При чому тут Христос? Хіба не хочеш прирівнювати себе до Христа?”

Естрагон: „Продовж усього життя я прирівнюю себе до нього”.

Володимир: „Так, але там, де він був, було тепло, було сухо”...

Естрагон: „Так! А вони так скоро його повісили”.

Уявлення про пана Годота у двох трампів біблійне. Це антропоморфічний образ Бога з білою бородою, справедливого судді, який карає і нагороджує. В їх уявленні теж два роди ангелів, добрі і злі, в одних стадо кіз, у других стадо овець. Володимир має таку розмову з хлопцем-післанцем Годота про цього містичного пана:

Володимир: „Кого він побиває?”

Хлопець: „Він побиває могого брата”.

Володимир: „О, ти маєш теж брата?”

Хлопець: „Так, маю!”

Володимир: „А що він робить?”

Хлопець: „Він пильнує овець”.

Володимир: „А чому він не побиває тебе?”

Хлопець: „Не знаю”.

Володимир: „Він мусить тебе любити?”

Хлопець: „Не знаю”.

У Бекетовій п'єсі нема тієї точної розв'язки, що її має наприклад „Єдерман”, чи інші середньовічні містериї. Та й післанництво Бекета інше. Він у час посиленої акції за опанування світу, за упорядкування життя на землі, підказує, що є ще інші, вищі цілі людського життя, які не перестають турбувати людину, і ці вищі цілі людського життя для людини, що думає, важніші.

Ще ширше навітлив тему людського життя американський поет Арчибалд Мек Ліш. Мек Ліш шукає ширшого значення людського життя поза його нужденним земським виглядом, він шукає причин людських терпінь на землі і шукає вищої справедливості, що керує людським життям. Для цієї теми Мек Ліш підібрав біблійну „Книгу Йова”. — „Книга Йова” оповідає про праведника, якого Бог віддав випробуванням. Під впливом старовинного міту в книзі оповідається, як сатана ставить під сумнів богобоязливість Йова і поясняє цю прикмету праведника добробутом, яким наділив його Бог. Бог дозволяє сатані віддати Йова найважчим пробам, скидаючи на нього неспівмірні людському терпінню нещастя. Йов втрачає все своє майно, дітей і дружину, терпить страшну хворобу, але не втрачає віри в Бога. Він лише хоче знати причину цієї кари, хоче розуміти цю вищу справедливість і кличе до неба: „Не обвинувачуй мене, а об'яви мені, за що мене так переслідуєш?” Приятелі намагаються потішити Йова, але вони не знаходять вияснення причин людського терпіння і лише можуть ствердити, що всі ці терпіння — це кара за провини. Йов не знаходить у собі вини, згадуючи, як праведно він жив, і вимагає суду, кидаючи закид Богові: „Не милосерний став Ти для мене, сильною рукою ворогуєш проти мене”. Коли приятелі не можуть утішити Йова, а сам він радше виправдує себе, ніж розуміє замисли Божі, тоді приходить розв'язка з уст молодого Еліуя, який кличе у покорі: „Дух Божий створив мене і Вседержитель надихав мене життям”. Чиста релігійна розв'язка, підкреслена сентенцією, яка чи не підставою всіх релігій: „Бог великий і годі нам Його зрозуміти; років Його нам не злічити”. Біблійному Йовові з'являється серед бурі Бог і дає йому зрозуміти всю велич Творця всього, що є, і ця велич примушує Йова визнати у покорі: „Так, я говорив про те, чого не розумів, про речі чудні і мені незрозумілі. Тим то я зрікаюсь свого слова і каюся у покорі і попелі”.

„Книга Йова” має ще щасливе закінчення: Бог винагороджує Йова подвійним багатством, дає йому кращу від попередньої жінку і дозволяє йому жити ще сто сорок років, мати кращих від втрачених дітей. Закінчення, що є просто народним перекладом і не має відношення до розв'язки глибокої проблеми „Книги Йова”.

Поет Мек Ліш перебрав із Біблії готовий сюжет, в основу своєї віршованої драми він поклав те саме питання, яке стоїть у „Книзі Йова”, питання людського терпіння на землі і значення людського життя. „Для мене — людини незв’язаної ніякою вірою і більш невпевненої, ніж я повинен бути, у зовсім певних остаточних віруваннях Бог Йова здається ближчим для нашої генерації, ніж для якоїнебудь іншої у віках” — заявив поет, який у своїй поетичній творчості говорить про трагічний, але мужній життєвий шлях людини. У драмі Мек Ліша прототипові біблійного Йова відповідає багатий американський промисловець Й. Б. (J. B. — Джей Бі), аналогічно до скорочення англійської назви „Книги Йова” — “Book of Job”), що живе щасливим сімейним життям з вірною дружиною і п’ятьма дітьми. Як біблійний Йов, Й. Б. зазнає великих нещасть. Діти його гинуть, він втрачає своє майно, дружина його залишає і, нарешті, тіло його сточує хвороба. Як у Біблії, приятелі стараються потішити цього новітнього праведника, що є зразковим типом теперішнього суспільства, а розради шукають вони у сучасному світі ідей, і, як у Біблії, драма має щасливе, хоч не біблійно чудесне, закінчення: Й. Б. видужує, до нього повертається дружина.

Вся історія, хоч дослівно перейнята з Біблії, у творі Мек Ліша не лише усучаснена, вона травестована: з одного боку в напрямі театралізації, а з другого — в напрямі гуманізму. Вже в пролозі бачимо цю театральну травестію. Дія відбувається під велетенським цирковим шатром і починається в пів-темноті, на сцені нема нікого, лише хтось із робітників бавиться світлом, яке потрібне для того, щоб вивести на сцену дві постаті — Зуса і Ніклеса. Обидва вони в білих строях циркових продавців. Зус із бальонами за поясом, Ніклес із сушеними кукурудзяними зернятками. Обидва забавляються примірюванням театральних масок Бога і сатани і намагаються виголошувати ролі персонажів, які зображують ці маски. Пролог виводить на кін Зуса, який накладає на своє лице маску Бога, і Ніклеса, що відтворює роль сатани. Також у пролозі Мек Ліш розкриває тему, яка не є лише проблемою одного Йова. Зус говорить:

„Завжди хтось мусить грати Йова”.

А Ніклес доповнює це ствердження:

„Іх мусять бути тисячі” — та й далі: „Мільйони і мільйони людства, спалені, потрощені, зламані, спотворені, порізані — і за що?”

Тут початок парафрази біблійного оповідання і тут автор поставив питання, що його ставить нова література, а саме питання про значення людського життя в ширшому аспекті, питання про Бога і людину, гріх, вину і терпіння, чи і які є божеські підстави земського терпіння людини.

Перша сцена показує Й. Б., як він сидить із дружиною і дітьми за повним святочним столом у день традиційного американ-

ського Свята Подяки. Традиційний обід подяки починається молитвою, в якій батько дякує Богові за щоденний хліб. При обіді ведеться розмова про потребу бути вдячним Богові за добробут, яким тішиться сім'я Й. Б. Його дружина Сара говорить до дітей:

„Бог не дає всього цього задармо,
багатий дім, багата пожива,
батько, мати, брати, сестри.
Ми теж маємо свою участь у грі.
Якщо ми виконаємо своє, Він зробить своє,
Він завжди так робить”.

Поняття Бога для цієї сім'ї в добробуті зв'язане саме з добробутом. Поняття любови у неї зв'язане із земними справами. І мама, і мати, і діти співають:

„Ми любимо понеділок, вівторок, середу, ми любимо світ”.

І Зус, і Ніклес грають подвійні ролі: без масок — вони інтерпретатори з нахилом до пародії і сарказму, в масках — вони рецитують слова Біблії, провіщають нещасливі події, як про це каже „Книга Йова”.

Як у Біблії, Мек-Лішів Йов втрачає всіх своїх дітей, які гинуть у таємничих обставинах, тратить все своє майно, його покидає дружина, а його тіло сточує важка хвороба. Різниця лише в обставинах, в яких відбуваються ці нещасливі випадки, бо обставини в драмі Мек-Ліша новітні, американські: автомобілева катастрофа, сексуальне насильство, чи щось інше. Та й післанці, які сповіщають про ці нещастя, не біблійні небесні виступи, але поліцаї, чи фоторепортери. Увага автора сконцентрована не на самих нещастях, а на реакції, з якою новітній Йов їх сприймає. Від біблійного: „Бог дав — Бог узав” до розпачливого вигуку Сари: „Бог — наш ворог” — Мек-Ліш показує глибину переживань людини в нещасті. Й. Б., як і біблійний Йов, праведний. На вигук дружини, що Бог є ворогом людини, він ставить заперечення і каже: „Бог має щось показати нам, щось, що заховане від наших сердець”. Він, як і біблійний Йов, не знає нічого про Бога, він лише відчуває, що Бог мусить бути, бо інакше не може бути, і каже:

„Бог є Богом, бо інакше, ми — ніщо”.

Віра в Бога допомагає новітньому Йовові переносити всі удари. Лише завдяки цій вірі він має силу й охоту терпіти всі нещастя. Але він хоче бачити причину, хоче знати цю вищу справедливість і просить:

„Покажи мені мою вину, Боже!”

Як у „Книзі Йова”, в Мек-Лішевій драмі приятелі приходять потішити нещасного. Ці втішители теж зовсім усучаснені, ба навіть окреслені приналежністю до нових філософічних напрямків. Комуніст Белдед повчає, що одиниця нічого не значить і тому особисте терпіння окремої людини не має ніякої ваги. Психолог доводить, що вина не повинна давати підстав для обвинув-

вачення, а теолог закликає до каяття. Як і в біблійній „Книзі Йова”, втішители не лише нічого не вияснюють, але ще більше затемнюють справу. Людина, що терпить, не знаходить відповіді на засадниче питання життя: чому вона терпить у житті.

Всі ці події й переживання, театральні збагачені й виповнені зглибленнями думки в словах Зуса і Ніклеса, які весь час повертаються на сцену, висловлюючи свої філософічні коментарі всуміш із біблійними сентенціями і блюзнірськими репліками.

Як і в біблійному оповіданні, модерний Йов примирюється з Богом, чи радше зі світом. До нього повертається здоров’я, повертається дружина і він починає нове життя. Саркастичний Ніклес покликає собі з такого закінчення. Він каже:

„Найбільш нетямуща і нерозумна людина, коли їй запропонувати жити ще раз земним життям, не прийняла б цієї пропозиції”. Й. Б. приймає її, та й не з релігійних причин.

„Я хворий від містерій” — заявляє Й. Б. Ніклесові і йде на привітання своєї дружини.

„Ти хотів справедливості, а справедливості нема ніякої. Є лише любов”.

Любов — це розв’язка, яку дає Мек-Ліш на відвічне питання людського життя. „В терпінні є любов” — каже Сара. Мек-Ліш приписує любові те світло, що освічує земний шлях людини. Людина не знає волі Божої, то ж Мек-Ліш — новітній гуманіст часу, коли філософія (Сантаяна) шукала розумових підстав моралі, знаходить світло, за яким треба йти, в людині, в гуманізмі:

„Подми на вугіллях у серці,
свічки в церквах згоріли,
свічки погасли у небі,
подми на вугілля у серці,
і ми будемо бачити і бачити”.

Але — це не повна відповідь на заложене в драмі Мек-Ліша питання про глузд людського життя. Це радше пропозиція, щоб влегшити, прикрасити життєвий шлях людини, а не розв’язка, щоб його виправдати. А питання і в „Книзі Йова” і в Мек-Лішевій драмі поставлене так, що вимагає цієї глибшої розв’язки. Бог Йова — це Бог-Творець, що розпалює світанки, входить у джерела морів і океанів і зв’язує дороги зір, це творець всього, що живе. Однаково біблійний Йов і сучасна людина шукають пояснення для терпіння на землі. В Біблії Йов не дістав відповіді на це питання. Він побачив Бога, він зрозумів Його всемогутність, але не дістав вияснення проблем, що його турбують. І модерний Йов у Мек-Ліша закриває уста на всі питання всесвіту, а сприймає життя в любові. Вияснення нема, є лише розв’язка для примирення з дійсністю.

Хоч Мек-Ліш знаходить розв’язку в гуманізмі, то це залишає відкритим питання, що є основним у його драмі: питання

суті життя. Драма Мек-Ліша нагадує і „Єдермана" і „Ожидаючи Годота" Бекета і вона — як признає критика — є одним із незабутніх творів нашого сторіччя, як поезія, як драма і як вияв допитливого духа.

Про драму Мек-Ліша заговорили теологи і то різних визнань. Протестантський теолог Райнгольд Нібур говорить про дві розв'язки у драмі. Мек-Ліш вірно передає у своїй драмі першу відповідь, яка була подана в Біблії, де Бог з'являється Йовові, щоб вказати йому, що є значення життя поза можливостями людського пізнання. Деякі модерні критики, каже Нібур, заявляють, що Бог неморально надуживав своєю силою, замість подати вияснення Йовові. Ці критики думають, що є розумова розв'язка для всіх трагічних умов людського життя. Мек-Ліш не є атеїстом, але й не є визнаєм якоїсь релігії, та все ж він у своїй драмі дозволяє, щоб ця старовинна відповідь залишалась у повній силі і маєстаті. Друга Мек-Лішева відповідь — це сполучення сміливого сприймання і визначення життя з модерним романтичним наголосом на любові. Це не є розв'язка проблеми, яку поставив автор на зразок біблійного оповідання. Але треба визнати, що тут Мек-Ліш більше вірний, ніж рівнорядна друга відповідь у Біблії, що взята з давнього переказу. Біблійне закінчення, стверджує Нібур, знижує поетичне трактування вічної містерії, яка захоплює читачів „Книги Йова" вже понад дві тисячі років.

Рабін Фінкельштайн признає, що тема „Книги Йова" дуже актуальна для нашої генерації. Найбільша проблема нашої генерації — це неспроможність знайти якесь виправдання страждань нашого часу. Ні особисто, ні суспільно ми не можемо піднятися до висоти пророцтва, щоб бачити майбутнє іншим радше у якості життя, ніж у кількості комфорту. Наше суспільство таке, як Йов: воно не знає пророцтва і не молиться. Тут прототипом Фінкельштайн бачить самого автора в драмі „Й. Б." Людина, хоч смертна, є частиною Бога-Творця. Людина мусить пізнати свою власну душу і її стосунок до Бога. Йов вкінці пізнає цю містерію і він заявляє: „Я чув Тебе слухом, і тепер мої очі побачили Тебе".

Католицький священик Торнтон Дейвіс з католицького догматичного погляду бачить непорозуміння в оцінці драми Мек-Ліша. Помилкою є твердити, що „Й. Б." — це драма про Бога. Навпаки — це драма про людину, та й про людину, визволену від старих теологій, про людину, яка свідомо того, що „...свічки в церквах згоріли,

світла погасли в небі..."

Не зважаючи на те — каже Дейвіс — люди виходять з театру після закінчення цієї вистави з таким почуттям, якби відбули місію. На думку Дейвіса, „Й. Б." не є навіть релігійною драмою, ні навіть моралізуючою. Він думає, що ця драма може означати

ЛИСТИ ДО СТАРОГО ПРИЯТЕЛЯ

Вступна замітка

Робота, що її пред'являю читачам, не публіцистична стаття, убрана в вигадані епістолярні шати для кращого ефекту, але уривки із серії справжніх листів. Їх генеза така: навесні 1959 р. мені довелося виголосити на одному українському громадському форумі в Нью-Йорку доповідь з обсягу актуальної політичної тематики. На це несподівано дістав я по кількох тижнях відгук з Європи від одного давнього товариша зі студентських часів, що з ним ми не бачилися кільканадцять років. Прочитавши у пресі звіт про доповідь, він поспішив поділитися зо мною своїми заввагами. Я відповів — і так розпочалася між нами жвава листовна дискусія, що тривала від червня 1959 до січня 1960. Дискусія скоро вийшла поза свої первісні рамки, —

справу моєї доповіді, — й розгорнулася в генеральну дебату над рядом засадничих проблем сучасної української політичної дійсності. З'ясувавши собі взаємно наші погляди й побачивши, що їх узгодження не можливе, мій приятель і я після пів року рішили припинити дискусію, що її продовження здавалося нам безплідним. Оприлюднюючи витяги з цих моїх листів, сподіваюся, що читач знайде в них в якійсь мірі відображені шукання сучасної української політичної думки.

Для кращого зрозуміння поглядів, висловлених у моїх листах, спробую насамперед коротко і з повною об'єктивністю схарактеризувати думки мого партнера. Колиш, як ми ще були товаришами по студентському рухові, він був націоналістом. Але з того часу,

лише заперечення віри. Позитивна вартість її — це світське ствердження людського життя і людської любови, як єдиної опори для збентеженого людства.

Бог, який з'являється за зразком „Книги Іова” під кінець Мек-Лішевої драми, під руками Мек-Ліша є так само без ніякого значення, як маска, яку надіває продавець бальонів у цирку Зус, що грає роллю Бога. На питання, чи існує божественна причина людського болю, чи є вища справедливість, що оцінить всі речі, чи Провидіння вирішує всі людські справи, чи людина є твором Божої любови — Мек-Ліш, на думку теолога Дейвіса, відповідає — ні.

Та драма Мек-Ліша не мала розв'язувати теологічного питання. Її тема людська, її герой — людина, її проблема — це глузд людського життя, яке сповнене такою трагічністю. Мек-Ліш — гуманіст і він оспівує любов, як ту силу, що освічує людині її земний шлях. Але Мек-Ліш виносить людську любов у свідомості, що це не вияснення питання про суть людського життя; у свідомості масштату тієї великої, незрозумілої містерії, яка однаково та сама для біблійного Іова і для модерного Й. Б.

Остап Тарнавський

під впливом пережитого, він перейшов радикальну ідеологічну еволюцію, що допровадила його до зовсім протилежних позицій. Тепер він уважає, що українська політика повинна служити інтересам „емпіричного народу”, а не „абстрактної нації”; досюгочасна наша політика була помилкова власне тому, що в нас, мовляв, панував націоналістичний світогляд, що брав за свій вихідний пункт „метафізичне поняття нації”, а не конкретний народ, з його реальними потребами. Рахуючися з дійсним станом на рідних землях, треба видвигати такі практичні постулати, як права української мови, шкільництва, права людини, тощо. Ці домагання найзручніше обстоювати з позицій міжнародного соціалізму та правильно зрозумілих інтересів самої радянської системи. Іншими словами, наша критика радянської системи мусить бути доброзичлива, а не повинна зводитися до тотального заперечення. Гасло самостійності, політичного сепаратизму в відношенні до Радянського Союзу, є власне проявом шкідливого „абстрактного націоналізму”; в нинішніх умовах це гасло є нереальне, а видвигаючи його ми тільки непотрібно провокуємо комуністичну владу.

Мою критику цих тез читач знайде в листах, що слідують. На цьому місці хочу ще висловити кілька загальних уваг. Визнаю за моїм партнером у дискусії одну заслугу: він усвідомлює собі стан кризи, що в ньому опинилася політична думка української еміграції. На тлі цього сумного занепаду, держання мого приятеля бодай свідчать про те, що він має відвагу шукати нових доріг. Але вся біда в тому, що він, гостро (й часто слушно) критикуючи думання нашої еміграційної громадськості, на ділі повторяє ту саму масову помилку. Помилка, що

про неї говорю, стосується не поодиноких тез, які залишаються дискусійні і що між ними можна напевно знайти теж правильні погляди, але чогось глибокого: самої методи мислення, що в ньому обрядові формули заслонюють факти, а „ідеологія” (себто доктринерські настанови) не дозволяє бачити речей. Духова трагедія нашого громадянства в тому, що його думка не доторкається „речей” (себто фактів і проблем суспільного життя, яким воно є); звідси почуття загубленості в людей, які неспроможні схопити дійсність і зорієнтуватися у процесах сучасного світу. Але ж бо те, що пропоную мій опонент, це не інтелектуальна дисципліна видющості, не радикальний „зворот до речей”; він тільки хотів би замінити оди́н добір ідеологічних етикеток — іншим. У підході до ряду найважливіших питань — він за вихідний пункт пропонує брати не безжалісну аналізу дійсності, але ідеологічні конструкції, що до них мають бути односторонньо добира́ні та допасовувані факти. Звичайно, за цим криється найкращі наміри: шире бажання знайти в сучасних невідрадинних умовах площину для української політичної дії. Але ж бо раз ми починаємо нашу видющість речей притуплювати в ім'я таких чи інших „прагматичних” міркувань, ми знову опиняємося на похилій стежці ілюзій і самообману, що за ними не можуть не прийти чергові гіркі розчарування.

На закінчення цього вступу ще одна завага технічного порядку. Над текстом листів, що їх понижче оприлюднюю, довелося провести деяку редакційну роботу. Треба було, очевидно, випустити місця, що мали особистий характер, і зробити скорочення, щоб оминути повторень. Де-не-де я теж видав стилістичні незугарності,

які постали були через те, що оригінали писалися без підготовки й чорновика, прямо до машини. Зате не вніс я засадничих змін до ходу самої аргументації, не зважаючи на те, що перечитуючи тепер ці рядки „на холодно”, я, можливо, волів би бачити дея-

кі речі сформульованими трохи інакше. Тільки в кількох місцях, де існувала небезпека, що можуть виникнути непорозуміння, або де мені залежало на тому, щоб точніше розвинути свою думку, я дозволив собі додати примітки.

1.

10 червня 1959

Ви порушили в Вашому листі ряд питань нашої політики й наукового життя. Мушу широкіше сказати, що з більшістю висловлених Вами думок, якщо я їх правильно розумію, тяжко мені погодитися. Це, очевидно, результат того, що ми надто довго простували різними шляхами. Так почуваю себе в певному клопоті. На листовні трактати тяжко собі дозволити. Епістолярний жанр полемічної літератури, що його плекали наші предки в 16-17 ст., не відповідає умовинам сучасності. Проте хочу скористати з того, що я якраз трохи свободніший з часом, щоб з'ясувати своє становище хочби тільки до деяких з піднятих Вами питань. Гадаю, що наша давня дружба варта того зусилля інтелектуальної комунікації.

Якщо не помиляюся, то центральна точка Вашої концепції це „орієнтація на Край”. Само по собі це звучить досить переконливо. Коли Ви напр. кажете, що майбутність української справи зв'язана з народом на рідних землях, а не з засудженою на вимертя діаспорою, та що еміграція має обов'язок вивчати процеси на батьківщині й на цьому будувати свою політику, — то я під такими твердженнями готовий підписатися. Але в мене таке враження, що Ви йдете далі та що Ви ніби сугеруєте, що сучасна крайова дійсність повинна для нас, еміграції, мати нормативне значення.

Це правда, що українські патріоти, яким доводиться працювати в рамках советської системи, мусять заходити в далекоїдучі компроміси з цією системою. Але чи з цього слідує, що еміграція має себе теж почувати зобов'язаною цими компромісами? Візьмим, наприклад, питання відношення до Росії. Наші земляки мусять раз-у-раз говорити про „нерушиму дружбу до старшого брата”. Я їм з цього не роблю закиду, бо це є та ціна, що вони мусять платити, коли хочуть взагалі щонебудь зробити; думаю, що коли б я був там, я теж не говорив би інакше. Але який висновок з цього для нас? Чи ми маємо добровільно робити ті самі уступки, що їх наші земляки чинять під примусом?

Чи це не трохи дивний спосіб проявляти свою „солідарність з Краєм”?*)

Ясно, що в Україні справа не стоїть сьогодні у площині повного відриву від Росії, але у площині боротьби за обсяг української адміністрації та культурної автономії в межах російсько-советської імперії. Ми, еміграція, мусимо радіти кожною, навіть скромною, концесією, що її нашим землякам вдасться вирвати від режиму, та всіми позитивними досягненнями, що їх бачимо в УРСР. Було б крайньою безвідповідальністю з нашого боку, коли б ми в відношенні до підсоветської української дійсності займали поставу „чим гірше, тим ліпше”. Навіть критикуючи тамошні відносини, ми повинні по змозі захищати українських людей, що втягнені в радянський апарат. Але чи все це позбавляє нас права й обов'язку твердити, що стоїмо на базі повної самостійності України? Чому це має бути „націоналістична тромтадрація”, коли ми для нашої країни вимагаємо прав, що їх досягають у теперішніх часах навіть примітивні народи?

Це може послужити як вихідна точка для дискусії над ширшим питанням про завдання еміграції у відношенні до Краю. Ви закидуєте еміграційним середовищам, що вони плекають „принципове негування всього, що там діється”. Не заперечую, що така настанова поширена, хоч її напевно не поділяють всі розумні люди, що їх тільки можна знайти серед еміграції. Але чи Ви не попадаєте у точно протилежну помилку, а саме „принципового негування” еміграції? Ядро цієї помилки в тому, що Ви не бачите, що еміграція має у відношенні до української справи свої власні специфічні завдання, свою, якщо хочете, „історичну місію”. Інше діло, що еміграція може своїй місії не сповнити. Факт, що на сьогодні вона виконує свою місію дуже недосконало. Але у всякому разі, якщо ми недопишемо, ніхто інший цих завдань теж не сповнить, — напевно не Край. Сучасний Край — це штучно звужена, викривлена, скалічена версія українства. Цим я не хочу сказати, що українство діяло неспроможне, повне, цілісне. Ми не маємо рідного ґрунту під ногами. Я собі не раз думаю, що наші земляки вдома щасливіші за нас, бо вони знаходять джерело сили в доторку батьківської землі. Але ми маємо те, чого не мають вони: свободу слова, думки, дискусії, можливість духового контакту з культурами великих вільних народів, а навіть кращу можливість контакту з нашими

*) Існує колосальна моральна й громадська різниця між тим, коли люди роблять якусь річ під натиском, а коли вони цю саму річ роблять з власного непримушеного вибору. Щоб ужити драстичного порівняння, це така сама різниця, як між зґвалтуванням та проституцією. Чи коли якась жінка впала жертвою зґвалтування, то її подружка, для проявлення своєї симпатії й солідарності, має себе проститувати з цим же гвалтівником?

власними традиціями, що на них комуністичний режим кинув анатему. Мій „Драгоманівський Збірник”, чи інші аналогічні праці, не міг би появитися в Україні!

Вважаю, що така ситуація накладає на нас, еміграцію, обов'язок плекати ті аспекти української духовости, які не мають змоги розвиватися в батьківщині. Тому не повинно бути для нас мови ані про „принципове негування”, ані про „принципове ідентифікування”, з сучасною емпіричною Радянською Україною, — але розумне й відповідальне протиставлення. До речі, власне такою поставою можемо принести більше практичної користі нашим землякам, ніж деклямаціями про „солідарність з народом”.

Концепція, що її я намагався намітити, має теж певні висновки щодо завдань нашої еміграційної культурної політики. Я доцінюю значення совєтознавчих дослідів, що про них Ви говорите, але мені здається, що Ви цю справу перенаголошуєте. При тих ненормальних умовах, що в них перебуває українська наука в УРСР, також тут спадає на еміграцію обов'язок заповняти наявні прогалини, наскільки дозволяють наші сили; отже йдеться не тільки про совєтознавство, але про українознавство в найширшому значенні слова. Хто зна, чи такі, здавалось би, суто академічні праці, як, — говорю прикладово, — студії Д. Чижевського про староруську літературу не мають більшого практично-політичного значення, ніж досліді над якимись поточними аспектами совєтської економіки.

2.

21 липня 1959

Повертаючися до нашої дискусії, я хотів би зосередитися сьогодні на кількох питаннях переважно методологічного характеру.

(1). Я погоджуюся з тим, коли Ви кажете, що ті, що займаються совєтознавчими дослідями, повинні бути спроможні дивитися на цю систему „від середини”. Ви даєте приклад, чи паралелю, католицької церкви. Очевидно, як Ви кажете, було б абсурдно хотіти дискутувати про справи католицизму, не знаючи його догм, теології, організаційної структури, тощо. Це порівняння влучне остільки, що більшовизм дійсно витворив своєрідну „церкву”. Але я рішуче настоюю на тому, що наша критика системи мусить бути одночасно й „внутрішньою” і зовнішньою”, себто такою, що не тільки виходить з залогень системи, але теж ставить під сумнів самі заложення. Власне в цьому наша перевага над крайовими земляками. Вони мусять вдавати з себе „вірних” комуністичної „церкви”, які з облудною фразою на устах торгуються з „ієрархією” за дрібні концесії; наше ж ща-

стя в тому, що нам дозволено бути чесними й послідовними „середиками”.

Зілюструймо це бодай одним конкретним прикладом. Коли хтось досліджує ідеологічні процеси в СРСР, він, очевидно, мусить бути ознайомлений з філософією марксизму-ленізму. Але чи це значить, що він мусить безкритично приймати тези цієї філософії, як правдиві? Чи він радше не має обов'язку перевіряти марксо-ленінське вчення у світлі досягнень модерної світової філософії думки? Говорячи про „обов'язок”, я навіть не маю на думці спеціально патріотично-українських спонук, але звичайний обов'язок інтелектуальної чесности та об'єктивности, що повинен бути самозрозумілою заповіддю для кожного працівника науки. Я вжив прикладу з області науки філософії, але це саме стосується всіх інших дисциплін, що досліджують різні боки совєтської дійсности.

Мені здається, що „зовнішня критика”, — себто така, що конфронтує заложення більшовицької системи з об'єктивними фактами, — важлива особливо тим, що комуністи великі майстри у творенні, — щоб ужити їхньої власної таки термінології, — „ідеологічних надбудов”, себто різних словесних фатаморган, наділених сугестивною силою. З цієї сугестією мусить боротися критична думка, що її покликання визволяти людей з-під панування забобонів.

Нехай мені вільно буде вжити ще такого порівняння. Ваша вимога тільки „внутрішньої критики” радянської системи, — яка напр. обмежувала б себе до того, щоб виказувати, в чому сучасна радянська практика відхилилася від ідей Маркса й Леніна, — нагадує таку уявну ситуацію, коли б лікар-психіатр обмежував себе до того, щоб пізнати „внутрішню логіку” мислення божевільної людини, а не прикладав до цього об'єктивних критеріїв. Це правда, що психіатр мусить, так би мовити, проникнути у внутрішній механізм ненормальної психіки, напр. він намагатиметься збагнути, як функціонує манія переслідування; але якщо він стане піддаватися цим уросенням замість того, щоб їх об'єктивно аналізувати, тоді він сам обертається на кандидата для дому божевільних.

(2) Вважаю, що для пізнання всіх соціальних явищ надзвичайно плідною є історична метода. Можливо, що я тут захищаю власну парафію, бо я сам студійник історії, але навряд я тут помиляюся. Історична метода неспроможна пояснити всього: історія ніколи не повторяється точно й існують феномени, які не мають прецедентів (напр. небувалий розвиток технології в нашу добу). Тому історична метода мусить бути зрівноважена приміненням теоретичних соціальних дисциплін, — соціології, економіки, антропології, науки про державу і право, — а також філософською аналізою. Проте власне історія дає ключ до зро-

зуміння багатьох речей. Ви неслухно обезцінюєте значення історичного досвіду.

Візьмім питання, що про нього ми з Вами дискутували: чи ми маємо до діла з „союзом радянських соціалістичних республік“, чи „союз“ є фікцією, а реальність є „російсько-советська імперія“? Тут правильну відповідь мабуть скорше дасть історична, ніж формально-юридична аналіза. Або візьмім інший приклад. Коли після смерті Сталіна зачалася т. зв. „відлига“, я не поділяв тих рожевих надій, що загально запанували в колах американських експертів для справ Радянського Союзу. Моє знання російської історії перестерігає мене, що й за старого режиму кожне нове царювання звичайно зачиалося від короткотривалої „відлиги“, яка одначе не міняла природи самодержавної системи, і що їй на зміну швидко приходила нова смуга „морозів“. Коливання між короткими періодами „відлиги“ і довгими періодами „морозів“, — зовсім традиційний й законмірний ритм розвитку в російській історії.

Історична аналіза вказує теж на те, що більшовизм займає зовсім інше місце у ставанні Росії й України. Я не дотримуюся суворого історичного детермінізму, який уважає, що шляхи розвитку народів і людства визначені наперед. Тому я не думаю, що прихід комуністів до влади був єдиним можливим і кінечним вислідом попередньої історії Росії; тут треба брати до уваги цілий ряд „випадковостей“, як хаос у країні, спричинений воєнним поразкою, міжнародні обставини, особистий політичний геній Леніна і т. д. Проте ніхто не може заперечити, що більшовизм являється в російській історії явищем „органічним“, співзвучним з традицією країни, що ніколи не знала свободи. Зате для України радянський режим був явищем „неорганічним“, чужим національній традиції, насильно насадженим ззовні. Так, безперечно, було в 1917-20 рр. і я не думаю, щоб воно по суті змінилося навіть після сорока літ.

(3) Дивує мене, Дорогий Приятелю, що Ви, який мали нагоду на власній шкурі пізнати благодаті комунізму, та що раніше бачили зблизка теж покійний нацизм, так скептично ставитеся до справи демократичної свободи. Ви мінімалізуєте різниці між демократією й комуністичном тоталітаризмом; на Вашу думку, „буржуазна демократія“ та „радянський соціалізм“ будімо еволюціонують до взаємного зближення. Які підстави Ви маєте, щоб це твердити? Очевидно, між найбільш протилежними системами можливі зближення та стики в поодиноких пунктах, але це не засипує пропасти, що їх відділяє. Я не ідеалізую західньої демократії; знаю її слабості, помилки, недоліки. Але по другому боці барикади Ви маєте табір тоталітаризму (байдуже, чи в комуністичному, чи гітлерівському виданні), світ організованих масових масакр, лагерів, непомільних вождів, безправства, всеохопної пропаганди, примусового конформізму, повсякденного насильства над людською душею. Я глибоко пере-

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО ДЕПАРТАМЕНТУ ЗДА

Проблеми зв'язані з Берестейським договором і українською участю в ньому досі ще не мають належного розуміння і не дістали об'єктивної оцінки в науково-політичній літературі Заходу. Створені під впливом того часу різні міти про цей договір набули права громадянства і — свідомо чи несвідомо — затемнюють одну з найбільш трагічних і одночасно, в даних обставинах, успішних сторінок української національної революції.

Одним із найбільш закорінених та поширюваних одночасно по обох боках „залізної завіси” мітом є твердження, що Україна, як одна з договірних сторін у Бересті Литовському, була нічим іншим як лиш маріонеткою Німеччини, а з цього міту зродилась не менш безвідповідальна теорія про українське германофілство в періоді між двома війнами і в час другої світової війни.

Признаючи собі право до того, що в політичному словнику носить назву „реальної політики”, яка — як відомо — дуже часто не має нічого спільного з сентиментом чи ідеологічною платформою народу, автори тих мітів відмовляють такого ж права іншим!

Беззиглядне політичне положення та інтерес-самозбереження не давали молодій українській державі ніякого вибору, а диктували як, у даних обставинах, єдино реальну політику заключити мир з Центральними Державами і таким чином дістати необхідну передишку для закріплення молоді влади, яка вже то-

*) Перша частина цієї статті друкувалась у попередньому числі „Листів до Приятелів” чч. 99-100, ст. 5-11.

конаний у тому, що всі ці потворності у тоталітарних устроях не випадкові збочення чи зовнішні нарості, але речі, що впливають з самої природи цих режимів. Тому обурюють мене ті земляки, що втікнувши під опікунчі крила західних демократій, не навчилися цінити свободи, що нею вони сьогодні користуються. Я ж хотів би, щоб не тільки в Мюнхені, Нью-Йорку й Торонті, але також в Києві, Львові й Одесі могли появлятися часописи, де знайшли б вільний вислів найбільш різноманітні ідеї, де мали б рівне право захищати свої переконання прихильники „соціалізму” й „капіталізму”, „матеріалізму” й „ідеалізму”, віруючі й вільнодумці. Чи Ви бажаєте такої свободи нашому народові?

Іван Лисяк-Рудницький

(Дальші листи в наступному числі)

ді була майже смертельно загрожена навалюю російських червоних орд Муравйова.

Однак „реальна політика” Заходу, як її розуміли тоді лідери Антанти, вимагала не ~~предишки~~ передишки, а навпаки продовжування війни всіми силами, зокрема вдержання за всяку ціну східного фронту. Підписаний 9-го лютого 1918 р. українсько-німецько-австрійський мировий договір не лише ламав цей фронт на переважливому його відтинку, але й своїми умовами — обіцянкою постачати „хліб і сало” голодуючому запілля Німеччини й Австрії — скріплював „найбільшого ворога людства”, яким опанований воєнною психозою табір Антанти вважав кайзерівську Німеччину. Західні державні мужі не були спроможні зрозуміти, що це не „німецька інтрига” привела молоду українську державу до Берестя Литовського, але в першу чергу заскорузла і реакційна національна політика „Временного Правительства”, на яке альянти, зокрема ЗДА, покладали стільки неоправданих надій, а потім, після жовтневого перевороту, узурпаторські намагання большевиків репрезентувати „всю Росію”, і вкінці байдужість або ворожість самих же західніх держав до справедливих прямувань українського та інших народів російської імперії. Оточена ворогом, однаково білим і червоним, і залишена на власні сили байдужістю західніх демократій, молода українська держава шукала порятунку. Цей, хай тимчасовий, порятунок знайшла вона в Бересті Литовському, хоча ціна, яку довелося їй потім заплатити за цей мир, була незмірно висока.

Сьогодні з перспективи 40-ка літ ми це добре бачимо. Однак не можна відмовити видючості також багатьом тодішнім провідникам українських змагань, які до останку мали надію зв'язати українську боротьбу за свободу з воєнними цілями Антанти, речником якої згодом став Вудро Вилсон зі своїми гаслами самовизначення народів та „збереження світу для демократії”.

Документи, які ми розглянули, яскраво і неоднократно підтверджують це і тим самим заперечують міт про „німецьку інтригу”. Даймо тепер їм слово.

В своєму донесенні з 12-го грудня 1917 р. Франціс, амбасадор ЗДА в Петрограді, пересилає Лансінгові телеграму від Олександра Шульгіна, яка цілком ясно і відкрито змальовує становище Української Центральної Ради ще перед початком переговорів у Бересті Литовському. З огляду на важливість цього документу подаємо тут його в цілості:

„Державний Секретар для Міжнародних Справ України до Амбасадорів Великої Британії, Бельгії, З'єдинених Держав Америки, Франції, Греції, Італії, Японії, Португалії, Румунії і Сербії. Пане Амбасадоре: Прошу Вас донести до відома Вашого уряду, що в зв'язку з відсутністю в Росії центральної влади, визнаної всіми народами Російської Федерації, Україна уконституувала окремий і незалежний уряд, і що Центральна Тимчасова Рада України проголосила Україну Демократичною Республікою,

яка — коли сформується Союз усіх народів Росії — займе місце автономного члена Федеративної Республіки. Залишаючись у тісних взаєминах із Росією, наша Республіка вважає себе завжди союзником усіх держав, які разом із Росією борються проти Центральних Імперій.

„З огляду на виступ Криленка (пізніше советський комісар військових справ, К. В.) проти Ставки та започаткування ген. Щербачовим, головнокомандуючим російськими військами на румунському фронті, переговорів про перемир'я (з німцями, К. В.), і далі — в зв'язку з ситуацією на південно-західньому фронті, де ми не мали досі ще часу згрупувати війська Національної Української Армії, яка щойно твориться, Центральна Рада вважала необхідним почати перемир'я. Ситуація є настільки важка, що державний секретар був змушений заініціювати переговори про перемир'я, не маючи навіть змоги і часу порозумітись із альянтами.

„Одночасно просимо донести до відома Вашого уряду залучений текст інструкцій, які Державний Секретаріат дав делегатам (на конференцію про перемир'я, К. В.) і резолюцію затверджену Секретаріатом. Ми будемо раді за всі сугестії і поради, які наші альянти дадуть нам для оборони наших спільних інтересів. Прошу прийняти і т. д. Шульгін, державний секретар для міжнародних справ”.

В інструкціях української делегації на переговори в справі перемир'я, про які згадує Шульгін, говориться м. і. про те, що 1) треба заключити тимчасове перемир'я з метою досягнення загального миру в цілій Європі, 2) треба домогтись можливости групувати на південно-західньому фронті українські війська в заміну за неукраїнські частини, 3) представники від усіх воюючих сторін мусять бути приділені до ген. штабів на фронті з завданням стежити за дотриманням умов перемир'я, 4) демобілізація абсолютно не допускальна і це питання не сміє навіть видвигатись в бігу переговорів.

Далі в цих інструкціях стверджується, що „останні події загрожують українській території, яку можна боронити лише при умові цілковитій зіграності і координації на фронті, і тому Секретаріат, в порозумінні з румунським урядом і з урядом автономної Молдавії, об'єднує фронт і переймає повне керівництво його та буде інформувати головну квартиру для координації українського фронту з фронтом Російської Республіки”.

А далі: „Щоб встановити необхідний контакт спеціальні комісарі будуть послані до цих двох держав. Секретаріат повідомляє українські війська, що він поробив усі необхідні заходи, щоб сконцентрувати їх на українському відтинку фронту, без загрози для інших відтинків. Інформується всі не-українські війська, що знаходяться на українському фронті, що оборона того фронту зберігає також єдність російського фронту і тим самим забезпечує сприятливі обставини і користі (в переговорах, К. В.)

для всіх народів Росії. Декларуючи перемир'я на українському фронті, вважається необхідним прямувати разом з державами альянтів до досягнення негайного і загального миру”.

В іншому документі, за датою 1-го січня 1918 р., генеральний консул ЗДА в Москві, Соммерс, пересилаючи до Вашингтону обширний звіт про події в останній третині грудня 1917 р. присвячує дуже багато місця також подіям в Україні, „значення якої останнім часом дуже зросло”. Як доповнення до свого звіту, він пересилає також повний текст ноти українського уряду, зверненої до всіх воюючих і нейтральних держав, яка то нота була затверджена і передана Радою в перший день Різдвяних свят 1918 р. Від себе він звертає увагу, що „з огляду на важливість українського фронту нота українського уряду заслуговує на особливу увагу”. В цій ноті м. і. звертається увагу на те, що „Третім Універсалом Українського Уряду з 20-го листопада була проголошена Українська Республіка і цей акт визначив міжнародне становище Республіки”, та що Україна в особі Генерального Секретаріату вступає в самостійні міжнародні зносини „аж до того часу, поки не буде створена загальна російська федерація, коли то функції міжнародних зносин будуть відповідно узгіднені між урядами Української Республіки і федеральним урядом майбутньої федерації”. В цій ноті Генеральний Секретаріат інформує „держави і народи світу” про становище України відносно мирових переговорів, які розпочались у Бересті Литовському між більшовиками і Центральними Державами. Зокрема звертається увагу на те, що довідавшись про ці переговори Генеральний Секретаріат повідомив Раду Народних Комісарів (більшовиків) про те, що вона не має мандату говорити і підписувати перемир'я в імені України; що не зважаючи на те, що Генеральний Секретаріат повідомив, що він негайно висилає своїх представників для участі в переговорах, більшовики підписали загальний договір про перемир'я без найменшої згоди на це з сторони уряду Української Республіки. „Тому що Рада Народних Комісарів уже почала самостійно мирові переговори в Бересті Литовському з Центральними Державами, Генеральний Секретаріат в імені Української Республіки оцим заявляє, що... 7) Українська Республіка, яка має тепер на своїй території т. зв. український фронт, вступаючи самостійно на арену міжнародних зносин в особі Генерального Секретаріату, що висловлює волю і бажання українського народу, мусить зайняти рівне місце на рівні з іншими народами у всіх мирових переговорах, конференціях і конгресах; 8) Влада і авторитет Ради Народних Комісарів не сягає на Українську Республіку і тому мир, що може бути заключений з Центральними Державами, буде обов'язувати Українську Республіку лише тоді, коли умови миру будуть прийняті і підписані урядом Української Республіки; 9) Мир в імені всієї Росії може бути заключений лише федеральним урядом, який буде визнаний всіма республіками

і політично зорганізованими територіями бувшої Росії; а коли б такий уряд не створився в близькому майбутньому, то єдиним правним сувереном і владою, що має право заключати мирові договори, є репрезентативне тіло тих республік і територій".

В перших шістьох точках цієї декларації говориться між іншим про те, що справжній мир повинен бути заключений всіми воюючими сторонами, і що цей мир „повинен бути справді демократичним миром, що забезпечує кожну, навіть найменшу націю"; він мусить гарантувати кожному народові повне самовизначення..., а для того щоб встановити можливість справжнього виявлення волі народу, необхідні відповідні гарантії. Цікавою є також 6-та точка: „Малим народам що потерпіли наслідком воєнного лихоліття, треба дати матеріальну допомогу для відбудови їх нормального життя... Відповідні постанови також у цій справі треба прийняти на мировій конференції".

Ми особливо довше зупинилися над цими двома українськими документами. Їх велика вага у зв'язку з нашою темою в тому, що вони 1) визначають юридично-правну базу Української Республіки ще перед підписанням Берестейського договору; 2) цілком ясно стверджують, що не Україна, а Росія першою почала офіційні переговори з Центральними Державами про перемир'я, які привели пізніше до підписання Берестейського договору; 3) вони стверджують, що Українська Центральна Рада не залишила старань нав'язати контакт з державами Антанти і дістати їх допомогу, щоб протиставитись натискові большевиків і німців, та 4) — і це дуже важливе — що ці старання і документи були в той час відомі альянтським урядам.

Документи Державного Департаменту виявляють, що ці українські намагання мали якийсь відгомін у Лондоні і Парижі. Бритійський амбасадор у Вашингтоні в своєму меморандумі до Державного Департаменту з 15-го січня 1918 р. заявляє: „...Уряд Його Величності вважає, що стає цілком ясным, що найбільш чого можна очікувати від південних урядів — України, Козаків, Південно-Східного Союзу і т. д. — це лиш пасивного спротиву Центральним Державам. Очевидним є, що під цю пору румунська армія повинна становити основний елемент цього спротиву. Як довго ця армія стоїть у Молдавії, так довго вона відгороджує нашого ворога від доступу до харчової бази районів Чорного моря і України. Вдержання цієї армії в Молдавії і прохарчування її харчами Бесарабії й України стало тому справою першої ваги. А це можна досягнути лише тоді, коли Українська Рада буде достаточна і відповідно забезпечена в своїх стосунках з рештою Росії, так щоб вона могла зайнятися іншими справами поза тими, що ними тепер вона мусить невідкладно займатися, щоб лиш захистити своє власне існування..." Далі кажеється, що британський уряд цілком погоджується з поглядами свого представника до Донських Козаків у Новочеркаську, ген. де-Кондоля (який м. і. радив визнати де факто уряди України і Донських

козаків, К. В.) і „проситься Державного Секретаря ЗДА висловити свій погляд в цій справі по змозі якнайскоріше”.

Цей тонкий натяк „в англійських рукавичках” про те, щоб „...достаточно і відповідно” забезпечити Україну в її „стосунках з рештою Росії” і тим дати їй змогу „зайнятися іншими справами”, стає цілком зрозумілим у світлі іншого дуже цікавого і важливого документу: — меморандуму французького амбасадора в Вашингтоні Сюсерана до державного секретаря Лансінга з 7-го січня 1918 р. Ось точний його переклад: „Інформуючи мене про те, що він втримує з Секретаріатом Ради України де факто зносини, які ще далі були акцентовані недавнім призначенням ген. Табуї уповноваженим Французької Республіки до тієї країни, мій уряд додає, що зміна подій в Росії, як також донесення, які він одержав про австрійсько-німецьку активність у Києві, привели його до заключення, що він не може більше відкладати прийняття більш ясно визначеного становища відносно України. Тому доручається ген. Табуї повідомити уряд України, що французький уряд радий дійсно визнати його як незалежний уряд. Мені доручено і цим я маю честь донести вище сказане до відома Вашої Екскеленції та довідатись, чи уряд ЗДА не був би схильний зробити подібний крок у відношенні до українського уряду”.

Питання про те, чи Франція справді визнала самостійність України, досі ще остаточно не в'яснене.*) На основі спогадів

*) Декому з наших „знавців” ці справи дипломатичних зносин і визнання України зовнішнім світом є цілком ясні... Вони прямо без вагання, але й без жодної документації твердять напр., що „підчас урядування Скоропадського в столиці України, Києві, були встановлені амбасади і консуляти наступних держав: ЗДА, Вел. Британії, Бельгії, Болгарії, Голляндії, Греції, Республіки Донських Козаків, Норвегії, Ірану, Еспанії, Італії, Китаю, Німеччини, Польщі, Португалії, Росії, Румунії, Туреччини Австро-Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехословаччини, Швайцарії, Швеції, Югославії і Японії”. З дальшого речення цієї „знаменитої” статті на 1 і 1/4 сторінки виходить, що хоч „почавши від 6-го травня 1918 р. активні дипломатичні зв'язки між Україною і європейськими державами були далі посилювані урядом Гетьмана Скоропадського”, однак „Україна була зацікавлена перш за все заключити політичні та економічні договори з державами центральної Європи, себо з її найближчими сусідами, і воліла відложити (*preferred to postpone...*) заключення дальших умов і договорів з західними державами аж до закінчення війни”. Див.: „Ukrainian Diplomatic Relations in 1918, *The Ukrainian Review*, vol. V, 3, Autumn 1958, ст. 52. (Стаття не підписана, а її безглуздість підкреслена ще тим, що в списку держав подані й такі, які 1918 р. ще взагалі не існували, напр. Польща, Чехословаччина, Югославія...).

Думасмо, що дальші коментарі зайві.

активних учасників тих подій, В. Винниченка, О. Шульгіна і А. Марголіна, можна б мати враження, що Франція (і Англія) визнала Українську Республіку, але більшість західних дослідників (між ними і проф. Решетар) твердять, що ні.

Не входячи тут у деталі цього питання, сміємо однак ствердити, що наведений у горі меморандум французького амбасадора у Вашингтоні до Лансінга може послужити як важливий документ „за”. Так, до речі, інтерпретував його сам Лансінг. У своїй телеграмі до Франціса з 15-го січня 1918 р. він каже: „Французька амбасада повідомила, що ген. Табуї, французький представник у Києві, дістав доручення визнати Україну як фактично самостійний уряд (підкреслення наші, К. В.). А в донесенні Франціса Лансінгові з 13-го січня 1918 р. амбасадор ЗДА м. і. каже: „Франція призначила ген. Табуї своїм представником до українського уряду. Разом із іншими консулами в Києві, Дженкінс (американський неофіційний консул, К. В.), одержав про це формальне повідомлення від представника (Табуї, К. В.). Преса назагал вважає цю акцію визнанням України Францією. Французький амбасадор тут підтверджує це (підкреслення наші, К. В.), але каже, що це акція прямо з Парижу, а не Петрограду” (себто не через нього, К. В.).

В своїх пізніших спогадах, виданих у 1933 році,¹⁾ Нулан (Noulens) ще раз відмежував себе, як також і генерала Ніселя (Niessel), шефа французької військової місії в Росії, від цієї акції, заявляючи, що ніхто з них не був консультований у цій справі. Але тут він заперечує, що призначення ген. Табуї уповноваженим до українського уряду в Києві означало визнання України і каже, що уповноваження ген. Табуї вживати титулу „уповноважений Французької Республіки в Україні” було виставлене 29 січня 1918 р. французьким послом у Румунії...²⁾

На цей аргумент зсилається в своїй цінній праці про українську революцію³⁾ і проф. І. Решетар, який каже, що „what was granted here was not recognition but a qualified acknowledgement which was later withdrawn”⁴⁾ (ст. 101). Решетар, як і інші автори, з поглядами яких мали ми можливість познайомитись, не згадують наведених нами документів Державного Департаменту при розгляді питання про визнання-невизнання тодішньої України західними альянтами. В такому разі ці документи кидають нове світло також і на цю справу і в тому їх додаткова вага.

На кінець кілька заключних завваг. В цій нашій скромній спробі зібрати і проаналізувати документи Державного Департаменту (а раніше Конгресу) ЗДА та запізнати з ними українського читача і дослідника, ми навели лише декілька маркант-

ніших документів, не згадуючи цілий ряд інших також цікавих і важливих документів (напр. про розмови української делегації з представниками держав Антанти в Яссах, в січні і лютому 1918 р., про звернення Українського Національного Комітету в Швейцарії до Президента Вилсона, з жовтня 1918 р., про донесення американського спеціального агента при штабі Денікіна, адмірала Мек-Кула, про історію торговельного договору між Українською Торговельною Місією і Американською Ліквідаційною Комісією в Парижі, восени 1919 р., про всю нещирість і дволичність закордонних представників українського „союзника” Польщі, і т. д. і т. д.).

Надіємось, що при іншій нагоді ще повернемося до обговорення деяких із цих документів, або й зберемо їх передруком з оригіналів в одній збірці. Однак коли студіюємо ці документи і „мандруємо” по каталогах, полицях і архівах Конгресової Бібліотеки і Національного Архіву в Вашингтоні, не покидає нас та сама думка, яку ми, до речі, висловлювали колись на сторінках нашої преси, і яка, на жаль, досі залишилась „голосом вопіючого в пустині” (Див. стаття „Осередок української документації”, „Свобода”, 21-го серпня 1959 р.), а саме: як важливо було б переглянути такі ж бібліотеки та архіви в Парижі, Лондоні, Римі та інших центрах; повизбирувати, повиписувати, сфотографувати або сфільмувати все, що відноситься до України й українського питання, упорядкувати цей матеріал в одному Центральному Каталогі України в Вільному Світі, і зробити його доступним для вченого, політика, журналіста, студента — однаково українського і неукраїнського.

Всі, хто тільки розуміє вагу і значення такого Центру Української документації, повинні допомогти перетворити ці мрії-задуми в дійсність.

Кость В. Варварів

¹⁾ Joseph Noulens, *Mon Ambassade en Russie sovietique* (1918-1919). Paris, 1933.

²⁾ *ibid.*, ст. 241.

³⁾ John S. Reshetar, Jr., *The Ukrainian Revolution, 1917-1920*. Princeton, N. J. (Princeton Univ. Press), 1952.

⁴⁾ *ibid.*, ст. 101.

Коли подумати, скільки книжок уже є і скільки кожного дня прибивається, стає правдоподібною річчю, що при новому потоці світу Бог вживатиме не води, але паперу.

William Faulkner
ам. письм., наг. Нобля

Цивілізовані народи можна пізнати по тому, що у них можемо все мати, коли тільки опановуємо два слова їхньої мови: „прохаю” і „дякую”.

Aldous Huxley
англ. письм.

3 світу науки

СУСПІЛЬНА ДІСНІСТЬ І МІТ БЕЗКЛАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Однією з найцікавіших і без сумніву найбільш „практичних” ділянок соціології є вивчення соціальних наверстувань (соціальної стратифікації). В найширшому розумінні воно обіймає не лише самі факти поділу суспільства на верстви чи класи на підставі нерівного розподілу економічних, моральних, політичних чи інших вартостей, але й відношення клас між собою, а врешті наслідки класових явищ для суспільства. Класові явища важливі не лише тим, що вони забулюються з багатьма іншими сторінками суспільного життя, але й тим, що вони виявляються в тій чи іншій формі у кожній організованій спільноті. Модерна соціологія не тільки не знаходить випадку безкласового суспільства, але виключає його можливість на теоретичній підставі.

Треба пам'ятати, що Карл Маркс ставив перед очі зразок безкласового суспільства не як наукову гіпотезу, а як ідеологічний постулат. Зрештою, якраз історичні дані зібрані самим Марксом вказують на класовий поділ усіх без винятку суспільств у минулому, тоді коли утопія безкласовості відложена марксистами у неозначене майбутнє. Але і та частина Марксового вчення, яка спирається на історичні матеріали, не може правити за наукове вивчення соціальних клас. Цьому перешкоджає його вузько-ідеологічна інтерпретація накинена фактам, як і його сторонність у питаннях класового конфлікту. До того ж, як відомо, передбачення Маркса про пролетарську революцію у капіталістичних краї-

нах покищо не сповнилося, а першою державою, що пійшла шляхом соціалізму, була Росія — в часи Маркса одна з найбільш відсталих та найменш упромисловлених країн Європи. Це, між іншим, вказує на слабе розуміння Марксом зв'язків між організацією економічної продукції та іншими частинами суспільної структури, а з другого на те, як колосально він недоцінював вагу, а передовсім самостійне значення ідейних чинників у процесах соціальної переміни.

Але мабуть найповажнішим недоліком Марксового вчення про класи було таки те, що він хоч би теоретично припускав можливість суспільства, в якому не було б соціальних верств, ані політичної влади, де всі були б „рівними” (на жаль, не знати, в якому точно розумінні!) та кожний давав би по своїй спроможності, а одержував би згідно з потребою. Соціологи під цю пору погоджуються в одному основному твердженні: — що кожна організована людська спільнота мусить, скоріше чи пізніше, поділитися на дві або більше суспільні верстви, класи, касты, чи як би ми їх не називали.

Причиною цього є два факти. По-перше, у кожному суспільстві, де є поділ праці — у якому примітивному виді це не було б — населення автоматично ділиться на сегменти, з яких кожний не лише виконує свою окрему функцію, але й витворює в зв'язку з нею певні норми поведінки, а то й цілий спосіб життя, що охоплює всіх у тому сегменті та відрізняє їх від інших членів суспільства. Найкраще видно це у випадках,

де зрізничкування функцій ще не дуже складне, напр. у старинній Спарті чи в середньовічній Європі з її точно означеними „станами”: духовенством, лицарством і простолюдам (що згодом виділило з себе міщанський стан купців і ремісників). Але коли уважніше приглянутися до промислового суспільства наших днів, то і тут видно поділ на функціональні групи — головню по лініях звання, — хоч тут куди важче точно визначити границі між окремими сегментами саме тому, що їх так багато і що різниці функцій між ними малі або нелегкі до загально-го зрозуміння.

Другим фактом, що робить довше існування егалітарних спільнот неможливим, є те, що серед великого числа зрізничованих, спеціалізованих функцій є більше і менше складні, більше і менше відповідальні; такі, що без них суспільство не могло би прожити, фізично чи духово, і такі, що видаються непотрібним додатком до збалансованої соціальної структури; такі, що вимагають особливого таланту чи вишкolu, і такі, що їх може виконувати кожна нормальна, доросла людина; врешті такі, що їх виконання вимагає авторитету над іншими людьми, і такі, що полягають на сліпому здійснюванню наказів чи інструкцій „згори”. Важко собі уявити, щоби всі ці різниці не впливали на суспільну оцінку тої чи іншої функції, праці, звання; щоби напр. людей, які координують працю одиниць для добра цілої групи не цінено вище, ніж пересічних „виконавців”. Тут треба завважити, що об’єктивна користь функцій для суспільства не завжди рішає про оцінку її самими членами суспільства. Праця замітача вулиць для здоров’я суспільства також конечна як і праця лікаря. Тут рішає низка інших чинників у користь лікаря,

як кошти медичних студій та інші елементи самопожертви, високе технічне знання, а врешті контролю над іншими людьми — пацієнтами, медсестрами і т. д.

Які саме функції чи прикмети ціняться вище в давній групі, цього не можна згори передбачити. Про це рішає передовсім культура тієї групи, яка визначає певні північні цінності, а через те надає особливого значення людям, які ті цінності зберігають або допомагають іншим їх досягнути. Так напр. система каст старої Індії видала моральну еліту (браманів); у Китаю доби цісарства бачимо еліту інтелектуальну; у Спарті — військову; у Франції 18-го сторіччя — адміністративну; в італійських містах ренесансу — грошову і т. д. Порівняльні студії найбільших промислових країн світу нашої доби виказують напричуд високу схожість в оцінці різних фахів. В загальному, населення ЗДА, Англії, Японії, Німеччини, СРСР та Нової Зеландії оцінювало найвище людей професійного звання та високих державних урядовців, потім провідників індустрії, далі бюрових працівників, фабричних робітників (залежно від спеціалізації) і селян, на самому кінці фізичних робітників без звання і тих, що виконують особисті прислуги. Це багатомовний доказ, що індустріалізація не лише приводить з собою певні форми соціальної структури, але й накидає існуючій культурі свої нові цінності.

Для нас важне те, що суспільство надає різні оцінки різним функціям, ставлячи одні вище, другі нижче на підставі вище згадуваних „вимірів”, приписаних культурою, або — потребою. Королі франків у ранньому середньовіччі надавали шляхетські титули й привілеї своїм високим урядовцям, бо першою потребою доби було створення сильною ад-

міністративної сітки на величезному просторі з різнородним населенням і свіжими та непевними границями. Коли опісля почала ширитись феодальна анархія, створилася нова аристократія з лицарів, які в теорії виконували переважливе завдання: хоронити селян-хліборобів перед наїздниками, а в практиці помагали своїм зверхникам поширювати межі їхньої влади, або хоч би „слави добувати”.

Нагороди чи привілеї, зв'язані з певною функцією, отже з певним місцем у класовій системі, потрібні для того, щоби спонукувати окремих членів суспільства до сумлінного виконування обов'язків. Очевидно, що чим важніша і більш відповідальна праця, тим більша повинна бути нагорода — чи то в грошовій формі чи формі суспільного признання й пошани.

Тепер можемо зробити певне заключення: вище обговорені два факти — спеціалізація функцій та неоднакова оцінка різних функцій суспільством — неминучі, а слідом за цим неминучий поділ суспільства на верстви, уложені в ссрархічним порядку одна над другою. Спроби утопійних соціалістів 18-го і 19-го сторіч створити самовистачальні безкласові громади, в Європі й Америці, усі без виімку закінчилися невдачею. Сьогоднішні хліборобські громади Израелю, т. зв. кіббуцім, здібні задержати на якийсь час рівність усіх своїх членів тільки завдяки тому, що в них не було зрізничкування функцій, бо всі нехарчові продукти, конечні для життя й праці, постачають довокличні міста.

Постас питання: на скільки верств поділене дане суспільство, громада, група? Яким способом визначається місце одиниці у класовій системі, що дає право сказати, що А стоїть „вище” ніж Б? До речі, під „одиницею” можна

розуміти фізичну особу, але вивчення класових явищ у сучасному світі показало, що одиницею класової аналізи найбільш природно вважати не особу, а родину, бо ж у більшості випадків усі члени родини мають те становище в класовій системі, яке займає голова родини чи головний хлібодавець.

На питання кількості клас у даній громаді відповідь не завжди легка. У т. зв. традиційних суспільствах, як старинна Індія, чи Європа в середньовіччі, не лише число суспільних верств, але й права та обов'язки, зв'язані з приналежністю до кожної з них, були точно приписані звичаєвими чи релігійними нормами, а то й прямим законом. В Індії, наприклад, були чотири основні касты (браманы, кшатрія, вайша, шудра), а коли з бігом століть кожна з них ділилася все на менші „підкасты”, так що число каст врешті дійшло до тисячей, все ж кожна нова каста займала точно означене функцією місце у відношенні до тих, що вже існували, з точно означеними правилами поведінки, обов'язками і т. д. Коли ж глянути на верстви сучасного індустриального суспільства, на перший погляд видається, що не можливо встановити ані числа клас, ані границь між ними. З одного боку, що правда, кидаються ввічі різкі контрасти між найвищими і найнижчими щаблями класової драбини, але з другого боку сама аналогія драбини якось не зовсім підходить, а краще відповідав би образ похилої площі з ступенями, майже непомітними переходами з одного рівня до другого. Коли ж ще взяти під увагу, що немає ні звичаєвих, ні правних перешкод для переходу з класи до класи (особливо важна відсутність спадкового передавання і аристократичних і плебейських становищ), то стає очевидним, що

межі між клясами надзвичайно пливкі, а часом і зовсім неможливо їх об'єктивно визначити.

У зв'язку з цим постає питання зовнішніх показників клясової приналежності, що на їх підставі було б можна систематично описати різниці між двома соціальними верствами, конкретно кажучи: їх членами, і тимсамим визначити приналежність даної родини чи особи до тої, а не іншої кляси. Є різні роди таких показників. Для вигоди, а головню задля систематичності можна їх поділити на три окремі групи: статистичні, культурно-символічні та соціологічні.

Найлегше користуватись статистичними показниками. Сюди належать такі речі як освіта, звання, майно чи грошовий дохід, місце замешкання, вартість житла і т. д. Як бачимо, більшість цих показників — квантитативні, отже їх вартості творять безпереривну скалю. Напр., освіту можна міряти роками, майно — грошовими одиницями і т. д. Але з цього ж самого факту постають певні труднощі. Легко уложити населення даної місцевости — від найвищого до найнижчого — на підставі висоти заробітку. Але різниці в заробітній платні самі по собі ще нічого не значать. Треба провести такі границі, що відповідали б дійсному поділові суспільства на більш або менш однородні кляси, кожна з типічними соціологічними прикметами, особливостями звичаїв та поведінки, включно до політичних поглядів чи мистецького смаку. Тільки тоді, коли є багато таких прикмет, що характеризують членів одної верстви і одночасно відмежовують їх від інших; і тільки тоді, коли ці різниці поміж верствами дають основу оцінки деяких з них як „вищих”, а других як „нижчих”, можемо говорити про справжні соціальні кляси.

Куди багатіший матеріал для характеристики та зрізничування кляс дають символічні показники, бо вони закорінені в самому способі життя, у культурі даної кляси. Сюди можна включити багато різних прикмет. На найбільш примітивному рівні є т. зв. зверхні символи клясової приналежності, як певний рід одягу, зачіски, особистих чи хатніх прикрас, або й особливості жесту чи вислову. Мандарини клясичного Китаю носили довгі халати й мало що коротші нігті, щоби всякому було видно, що вони вільні від фізичної праці на рижових полях. Ще й під цю пору є культури, що забороняють членам вищих кляс займатись фізичною роботою, хоча б і задля приємности, напр. в Південній Америці. У середньовічній Англії лише шляхті було дозволено носити шовковий одяг; багаті міщани одягали бавовну, селяни вовну. У модерному суспільстві, скажім у ЗДА, певність таких символів, як показників клясової приналежності, більш проблематична. Це не лише тому, що закон не обмежує вживання даних символів до членів певної кляси, але й тому, що доволі високий життєвий рівень більшости населення дозволяє нижчим клясам, бодай час до часу, показувати назовні символи вищої кляси, а з другого боку стандаризація продуктів примушує людей з усіх кляс користуватись подібними предметами щоденного вжитку, споживати такі самі харчі і т. д. Все таки для вправного ока зверхні символи можуть багато значити. На цьому спирається Вебленове поняття „остентаційного споживання”; а сучасний американський соціолог Ф. С. Чепін (Chapin) випрацював методу, що дозволяє визначити соціоекономічне становище родини на підставі докладної інвентури устаткуван-

ня її вітальні. Треба зазначити, що висліди, досягнені цим способом, зовсім згодні з докладними інформаціями про „менш поверховні” прикмети даних людей, зібраними з далеко більшим вкладом часу і коштів!

Інші показники, оперті на культурних прикметах, можна завважити, лише досить близько познайомившись із способом життя даних людей. Певні форми поведінки, що обов'язують у ситуаціях, які постають лише в житті певної класи; способи виховання дітей; погляди на політичні та суспільні події; життєві ідеали та моральні цінності; естетичний смак; врешті все те, що міститься в понятті „життєвого стилю” — це правильності, подиктовані нормами чи зразками, що їх виворили культура даної класи і що для інших клас часто залишаються чужими і незрозумілими.

Нарешті, люди в кожній класі не лише виявляють однотайність у поведінці, але й підлягають специфічним капризам долі, чи — як казав Макс Вебер — „життєвим шансам”. Ось декілька прикладів: пересічний вік, що до нього людина може сподіватись дожити, міняється від класи до класи (під цю пору чим вища класа, тим довший вік, але можливі й інші відношення. Не виключене, що в середньовіччі або в старинній Спарті війни забирали якраз життя порівнюючи молодих ще членів військової еліти). Правдоподібність, що син батьків із середніх клас одержить високу освіту, далеко більша ніж та сама правдоподібність для синів вуглекопа. Справа тут не так у фінансовій спроможності, як у тому, що вуглекоп не має „попертя” в освічених колах, а також у тому, що нижчі класи не надають особливого значення вищій освіті.

Дуже драматичною ілюстраці-

єю міжкласових різниць у життєвих шансах є факт, що люди з різних клас не лише підлягають у неоднаковій мірі небезпеці певних фізичних чи умовних недуг, але є навіть деякі недуги, що їх мало що не утотожують з даною суспільною верствою. Тут мова не лише про такі випадки як славна „панська хвороба”, але головним чином про різні форми психічних захворювань, напр. невротичні форми типові для середніх клас, тоді коли загострені види психоз більш обмежені до нижчих клас. Також різні види злочинності можуть бути характеристичними для тої, а не іншої класи: — насильство проти особи в нижчих класах, незаконні фінансові махінації у вищих засягах середньої класи. На цьому останньому прикладі видно дуже ясно, як певне становище в класовій системі може постачати людям специфічні мотиви чи створювати особливі нагоди для певного роду поведінки.

Помимо величезної ваги статистичних і культурно-символічних закономірностей як показників класової приналежності, рішальним моментом для соціолога є характер суспільних відношень поміж людьми в тій самій класі, та між членами різних клас. В загальному люди мають тенденцію розмовляти, розважатися, працювати та взагалі проводити більше часу в товаристві осіб своєї класи, ніж у товаристві осіб із вищих чи нижчих клас. Це відноситься особливо до контактів, які вимагають тісного зближення між даними особами. Пан і його слуга ніколи не можуть бути рівними, хоч вони в контакті майже безпереривно; між ними завжди залишається непрохідна суспільна віддаль.

На чому ж полягає та віддаль? Коли слідити за поведінкою слу-

ги супроти пана, рядового вояка супроти старшини, селянина супроти священика, робітника супроти інтелігента — майже безпосередньо кидається ввічі брак симетрії в їх відношеннях. На перший погляд це може видаватися наслідком того, що в кожній парі одна сторона має „владу” над другою, в останніх двох випадках влада ні при чому, принайменше влада в розумінні авторитету чи фізичної переваги. Але є щось у роді „соціального авторитету”, спертого на факті, що суспільство різно цінить тількищо визначені становища. Це значить, що обі сторони усвідомлюють релятивне становище своє і другого, при чому сторона, яка стоїть „нижче”, приймає це за факт. Тоді її поведінка визначається словами пошани, часто стилізованими, супроти „вищої” сторони, увагою до її бажань, виконуванням її наказів чи прийняттям її порад. Якраз ці символи пошани дають нам підставу робити висновки про соціальну нерівність між двома особами. У суспільствах, які проводять тонкі лінії поділу між різними класами і становищами, ці символи класових різниць бувають дуже зрізничковані (напр. вживання довгих титулів при зверненні до вищепоставленої особи, як у передвоєнній Німеччині, чи точно вимірені уклони різної глибини, залежно від становища другої сторони, як у Японії) і тоді легко визначити відносний класовий рівень двох осіб нераз із одного погляду.

Недавні дослідження виявили ще один суто соціологічний показник класової приналежності. У складному модерному суспільстві існує велике число всяких організацій, товариств, клубів тощо з прерізними функціями й зацікавленнями. Отож виявляється, що люди з вищих клас звичайно належать до багатьох таких організацій і

займають у них часто провідні місця, тоді коли люди нижчих клас бувають членами одного-двох товариств або й зовсім не проявляють організованої діяльності. Паралельне явище спостережено теж при вивченні голосування в ЗДА: чим вища соціально-економічна класа виборців, тим більший відсоток бере участь у голосуванні, а то й у передвиборчій кампанії.

Говорячи про соціологічні чинники у визначенні соціальних клас, не можна не згадати питання, що було й є рішальним в теорії Маркса: питання класової свідомості. Маркс говорив про „Klasse an sich” у гострому відрізненні від „Klasse fuer sich”. Перше поняття відноситься до верств, що їх існування може ствердити об’єктивний спостерігач, друге до клас, яких члени свідомі своїх спільних інтересів, особливо свідомі потреби боронити ті інтереси проти інших клас, і більше-менш готові до організованої класової дії.

Є більш ніж правдоподібним, що класова свідомість у тому другому розумінні — явище незвичайно рідкісне. Навіть т. зв. „свідомість стану”, що тісно об’єднувала групи міщан в добу цехів, була принципом підпорядкування даної групи прийнятому всіми суспільному ладові, а не зброєю спрямованою проти того ладу чи проти інших груп. До часів французької революції, коли агітатори з-поміж буржуазії вперше взяли будити четвертий стан, щоб викути з нього (передовсім для себе!) зброю проти старого режиму, чи не єдиним приміром класової свідомості і солідарності може служити суспільна поведінка аристократії — браман, патриціїв, шляхти — з її глибоким переконанням відрубності від решти населення з її виключними привілеями та — в кращих випадках —

почуттям післанництва, noblesse oblige.

Варто тут згадати ще один парадокс: Карл Маркс, спираючись на класовий поділ майже виключно на категорії власництва, все-таки остерігався перед „фальшивою свідомістю” класу, отже припускав можливість суб'єктивного ототожнення одиниці з іншою класовою ніж та, що до неї дана особа чи група належить по своїй економічній ролі. Що ця можливість наскрізь реальна, доказали й доказують тисячі європейських інтелектуалів буржуазного стану, починаючи від самих Маркса й Енгельса, які вважали інтереси пролетаріату за свої, а в останньому часі навіть деякі американські мільйонери. З другого боку

багато людей взагалі не свідомі своєї класової приналежності та долі, ані навіть не здають собі справи з факту існування класових різниць у їхньому суспільстві. З цього висновки такі: по-перше, брак суб'єктивної класової свідомості в даному суспільстві, чи в його членів, ніяк не означає, що там немає поділу на верстви; по-друге, класа, що з нею людина сама себе ототожнює, не рішає остаточно про її соціоекономічне становище. Зате суб'єктивне почуття класової свідомості — фальшиве воно чи ні — може нам допомогти зрозуміти, а навіть передбачити погляди та вчинки даних людей, напр. у політичній сфері.

Ігор В. Зелик

КАРЛ ГУСТАВ ЮНГ

Карл Густав Юнг, один із найславніших сучасних психологів і психіатрів, помер літом ц. р. в Швейцарії. Чільний представник глибинної психології, сразу послідовник Сірісмунда Фройда, пізніше розійшовся з деякими думками свого вчителя: звичайне явище в відношеннях великих учнів до своїх великих учителів.

Психологія 19-го ст. намагалась бути тільки вченістю і старалась документувати ту вченість віддаленням від філософії й життя. Глибинна психологія 20-го ст., не принижуючи свого наукового рівня, знайшла якнайтісніший зв'язок із життям і його мудрістю. В цьому її значення і цьому завдячує вона свій вплив на інші ділянки культури, передовсім на мистецтво. Карл Густав Юнг світлий представник цього звороту і кілька фрагментів-речень із його творів, що їх подасмо, мають завдання тільки зілюструвати ширину і

глибину його зацікавлень і думок.

—

„...Незгідність із самим собою — це знак цивілізованої людини. Невротик — це тільки спеціальний приклад роз'єднаної в собі людини, що перед нею стоїть завдання згармонізувати в собі природу і культуру.

„...Інстинктовна природа людини завжди повстає проти обмежень, що їх накладає цивілізація. Мінються назви, але факт залишається той самий. Сьогодні знаємо також, що це далеко не тільки анімальна природа сперечається з примусом, накладеним цивілізацією; дуже часто це нові ідеї, що прориваються на поверхню із несвідомого і так само не гармонізують із панівною культурою, як і інстинкти. На приклад, можна б легко побудувати політичну теорію неврози, поскільки сучасна людина головно подразнена політичними пристрастями,

до яких „сексуальне питання” це тільки малозначна прелюдія. А може виявитись, що політика це тільки попередник далеко глибших релігійних зрушень. Не здаючи собі з цього справи, невротик бере участь в панівних течіях свого часу і віддзеркалює їх в своєму власному конфлікті.

„...У більшості людей причиною (душевного) роз'єднання є те, що свідомий ум хоче триматись свого морального ідеалу, тоді як несвідоме претяє до — в розумінні того часу — неморального ідеалу, що його свідомий ум хоче заперечити.

„...Ерос це сумнівна істота і залишається такою завжди, байдуже, що будуче законодавство матиме до говорення в відношенні до нього. Ерос з одного боку належить до первісної, анімальної природи людини, яка до того часу існуватиме, поки людина має анімальне тіло. З другого боку Ерос має відношення до найвищих форм духа. Але він тільки тоді розцвітає, коли дух і інстинкти знаходяться в правильній гармонії. Коли Еросові нестачає одного чи другого аспекту, наслідком є покалічення або принайменше викривлення, що легко може привести до патологічних явищ. Забагато тварини деформує вицілізовану людину, забагато цивілізації дає хвору тварину. Ця дилема відслонює страшну непевність, яку вносить Ерос в людину. Бо, в ґрунті речі, Ерос це понадлюдська потуга, яка, подібно як і сама природа, дозволяє, щоб її покори́ти і використувувати, так неначе вона безсила. Але тріюмф над природою оплачується дорого. Природа не домагається засадничих вияснень, вона вимагає тільки толеранції і розумної міри.

„...Людина може без покалічення стерпіти тільки якусь певну кількість культури. Безконечна

проблема культури і природи це завжди питання про забагато або замало, але не про або-або.

„...Зовсім як кожний струмок шукає долини і широка ріка, що поспішає на рівнину, так і життя не тільки що пливе поверхнею звичайного, але й усе інше робить звичайним. Незвичайне, якщо воно не має скінчитися катастрофою, може прокрадатися повз те звичайне, але не часто. Коли героїзм стає хронічним, він кінчається скорчем, а скорч веде до катастрофи або до неврози, або до обох.

„...Знаємо, що немає такого людського передбачування чи такої мудрости, які могли б визначити напрям нашого життя, хіба що на малі відтинки дороги. Очевидно, це правдиве тільки у відношенні до „звичайного” типу життя, а не до „героїчного” типу. Цей останній існує також, але він значно рідший. В цьому випадку не маємо права казати, що не можливо надати життю якийсь означений напрям, або що можна тільки на короткі віддалі. Героїчне ведення життя абсолютне, це значить, що воно керується рокованими рішеннями, і готовістю йти в певному напрямі, іноді, аж до гіркого кінця. А все же лікар має діло, головним чином, з людськими істотами, рідко із добровільними героями, а й тоді це переважно типи, яких на поверхні героїзм це інфантильний визов призначенню більшому ніж вони самі, або помпозність, якою прикривається вразлива меншеціність. В цьому переважно нудному існуванні, на жаль, є мало чого поза межами звичайного, що було б здоровим, і небагато простору для виразного героїзму. Не тому, що життя не ставить нам героїчних вимог: навпаки — і саме це так сердито і томило — багальний будень ставить вимоги до

УНРАДА: — ПРОБЛЕМИ І МЕТОДИ

Від довшого часу криза стала хронічним станом УНРади і Виконного Органу. Що від тієї перманентної кризи Державний Центр УНР не вмер, це можна вважати доказом, що він потрібний у нашій дійсності і що його ідейні основи здорові.

Весною і літом цього року криза досягнула верх. Як дійшло до цього її загострення, наше суспільство поінформоване всіми зацікавленими сторонами, приятими і ворожими. Преса постійно поверталась до розправ унутрі органів Держ. Центру. Тож вистачить тільки натяками пригадати головні етапи. Президент д-р Степан Витвицький виїхав на початку року до Європи, щоб допомогти в підготові 5-ої Сесії УНРади, яка мала б полегшити кризу. Щоб сесія могла пройти успішно і дати добрі наслідки, треба було організувати узгоджену більшість. Двом партіям, що фактично в їхніх руках спочивав провід за останні роки: — УРДП, якої голова п. Іван Багряний є одночасно головою УНРади, і УНДС, що має свого провідника, п. Миколу Лівицького на пості голови Вик. Органу, вдалося порозумітись із досі опозиційною партією УНДО. Пункти цієї угоди з квітня ц. р. також відомі суспільству. Вони знайшли повне признание, а сам зговір на розумній платформі суспільство прийняло з радістю і полегшою.

Однак обі владні партії незабаром після цього в травні, рішили до погоджених уже пунктів до-

дати кілька нових, між ними скасування уряду віцепрезидента і виключення на два роки з УНРади Селянської Партії, очолюваної Володимиром Доленком, при чому ця остання вимога мала б бути прийнятою як перша точка денного порядку 5-ої Сесії. Це заскочило щойно приєднану для більшості партію, тим більше що і по змісту ті пункти були дуже дискусійні. Таким чином розумний договір розбито і надію на упорядковане переведення 5-ої Сесії знищено. Президія УНРади і Вик. Орган звернулись до Президента з пропозицією розв'язати УНРаду в теперішньому і скликати її в Америці в новому складі. Президент відповів порадою переглянути те рішення, а коли Президія і Вик. Орган повторили його ще раз, Президент, покликаючись на обов'язуючий конституційний закон, відмовився пристосуватись до пропозиції Президії й Вик. Органу, і доручив голові УНРади скликати сесію дотеперішнім порядком у Мюнхені.

Це факти. Як ставитись до них? Як усе те оцінювати?

Коли приглядатись до пунктів, що були предметом частих суперечок і розходжень, і до пропозицій, представлених Президією і Вик. Органом Президентів, то треба признати, що вони варті того, щоб бути дискутованими, і заслуговують на те, щоб ставитись до них поважно.

Відношення до Американського Комітету Визволення: — це вже

нашої терпеливості, відданості, витривалості, самопосвяти; а нам, щоб сповнити ті вимоги (що й мусимо) скромно і не шукаючи оплесків при допомозі героїчних жестів, треба героїзму, якого ззов-

ні не видно. Він не блищить, його не вихваляють, і він завжди старається прислонитись буденним одягом. Це ті вимоги, що не сповнені, стають причиною невротизму".

ціла історія і вона повчає, що на цьому терені вперта боротьба проти московських впливів конечна. Адже саме цій боротьбі розпочатій Держ. Центром УНР ще 1952-1953 рр. можна завдячувати, що замість КАЦАБ-у з московською більшістю існує сьогодні Ам. К-т Визволення, що правда, з єдинонеділимськими впливами, але і з якимись можливостями протиставитись їм. Що для успішної боротьби треба бути незалежним, це річ очевидна. І в цьому пункті ми завжди підтримували становище Вик. Органу, який цю незалежність підкреслював. Керівні особи Держ. Центру не повинні бути в службовому відношенні до неукраїнських політичних установ типу Ам. К-ту. — Та це пункт, щодо котрого пробилась узгіднена думка більшості, яка створилась вище згадуваною квітневою угодою.

Подібно й інші питання, що виринали і виринають підчас суперечок, вимагають уваги. Що УНРада в формі і складі з 1948 року вже не відповідає умовам наших днів — це аж надто очевидна річ. Що УНРада, отже її основний закон, потребує ревізії, так само ясне. Питання, де повинні відбуватись сесії, питання осідку Вик. Органу — це знову поважні і зовсім актуальні проблеми. Навіть драстична пропозиція розв'язання УНРади не є якоюсь небувалщиною в практиці парламентарних держав.

Вкінці і ті додаткові пункти, якими підірвано сформовану квітневою угодою більшість, і вони надаються до поважного розгляду. Уряд віцепрезидента створений 3-ю Сесією, може бути якщо є якісь поважні до цього причини, скасований однією з наступних сесій. І те найделікатніше питання — виключення цілої партії з УНРади — не треба згори відкидати. Коли проти якогось

посла парламенту є поважні закиди, тоді після відповідної судової процедури його виключають, його, а не партію, до якої він належить. Однак в парламенті типу УНРади, де властиво складниками є не окремі делегати, але партії, теоретично допускальна й інша можливість. Візьмим випадок: виявляється, що якась партія, член УНРади, веде переговори щодо вступу чи навіть вступас до якогось ворожого самій ідеї Держ. Центру УНР, напр. єдинонеділимського, об'єднання. Тоді сама собою постає проблема, як позбутись тієї партії. Мусимо застерегтись: не говоримо тут про конкретний випадок Селянської Партії і ми далекі від усяких цього роду підозр у відношенні до неї. Ми тільки стверджуємо, що і ця особливо сумнівна вимога двох владних в УНРаді партій може бути предметом роздуму і юридичної аналізи.

Отже не в самих питаннях, їх недоречності, їх безглузді, причини останнього загострення ситуації в УНРаді, але в способі, як ті питання ставляться і розв'язуються, в методиці підходу до них і вирішування їх.

Ми визнаємо потребу систематичного спротиву єдинонеділимським впливам в Ам. К-ті Визволення і вважаємо, що саме Вик. Орган УНРади повинен очолювати той спротив. Однак масмо сумніви щодо доцільності тепер уживаної методики. Ультіматив з погрозами зірвання зв'язків дають враження вистрілів у порожнечу. Ні Ам. К-т, ні донедавна відповідальний за дії Вик. Органу виконуючий обов'язки його голови інж. С. Довгаль — до тих зв'язків не признаються, а нинішній голова Вик. Органу також не може докладніше їх окреслити. Про зірвання зв'язків з українського боку взагалі, себто припинення співпраці українських науковців і пу-

блїсїстів в установах спонзорованих Ам. К-ом не говоримо. Це справа не до переведення, а навїть коли б було можливо перевести такий бойкот, то це було б тїльки шкодою для нас і радїстю для московської сторони. Взагалї прикре і сумне враження робить те, що вїдношення до Ам. К-ту стало для Вик. Органу головною журую, з-поза якої вже не видно ширшої української проблематики. Вїдношення до Ам. К-ту застроювало атмосферу внутрі, розсварювало, ділило. — І ще одне. Разом із Вик. Органом визнаючи засаду незалежності керївних осіб Держ. Центру від неукраїнських політичних чинників, беремо цю засаду в повній серйозності. Нас не заспокоював би став, коли б осіб, що є в службовому вїдношенні до Ам. К-ту чи їншої подїбної установи, передними дверми виводили на те, щоб бїчним входом із з титулами тїльки „виконуючих обов'язки" вводили назад.

Подїбно і з їншими питаннями. Справи ревїзїї конституції УНР-ди, розв'язання її нинїшнього складу, справа мїсця осїдку — все це поважні й актуальні питання. Вважаємо, що їх можна і треба ставити на обговорення, але вирїшувати такі важні питання можна тїльки після докладного і спокїйного розгляду, передумання, після провїрки в правничих комісіях усіх можливостей участі в цих органах громадян рїзних держав, після аналізи й їнших висуваних поважними громадянами можливостей (Красвих Рад на зразок красвих осередків УВАН чи НТШ і їх надбудов, і т. п.). Перестудїювавши всі ті речі, узгїднївши і зорганїзувавши для них бїльшість, їх можна перевести через одну з сесїй УНР-ди. Це була б здорова еволюція думок і дїй, а не новий революційний вибух. Це справи, які вимагають спокую

і роздуму, а не рїшень у подразненому настрою і в ситуації повного розсварення. Вже самї писанї документи, тї спільні рїшення Президії УНР-ди і Вик. Органу, друкованї в пресї, — і недипломатичним стилем і незручною редакцією дають враження поспїшної, неопанованої реакції, а не холодно продуманого політичного посунення.

Ще яскравїше виступають тактичні помилки в тих двох додаткових вимогах, що підірвали вже формовану бїльшість для сесїї. Невже справа скасування уряду віцепрезидента стала такою важною і пекучою, що задля неї треба було ламати щойно складений договір? Невже можливо так „мїж їншим", „додатково" виключати ледве склеєною бїльшістю немилу собі групу, без переведення належної судової розправи? Пїсля такого прецеденту кожна випадкова бїльшість могла б піддаватись покусї виключати немилого собі суперника, а тоді сесїї перемїнилися б в обряд повільного самопожирання.

Це тї сумні речі, що до них приємнїше було б не повертатись, але що повинні бути отверто сказанї вільною пресою, яка стоїть на позиціях Держ. Центру УНР. Партийна націоналістична преса супроводила останні події посиленою критикою, з-поза котрої звичайно прозирала надїя, що нарешті приближається кінець немилого „суперника до влади". Та тї, рїзної цїнності способами і від десятка рокїв, веденї атаки багато не шкодять. Суспільство знає їх цїну і мотиви. Зв'язана внутрішньою дисциплїною преса партії УНР-ди беззастережно підтримувала вимоги своїх верхівок. Не думаємо, що цим приносила особливу користь загальній справї. Обов'язком вільної думки і критики з позитивними замїрами є допомогти владним і опозиційним

партіям УНРади перевірити їх дотеперішні постави й дії, що привели до глибокої кризи.

На щастя, не мусимо кінчати ті завваги самими тільки суцільними ствердженнями. Рішуча постава Президента і його доручення скликати нормальну сесію — це перший знаменний крок до оздоровлення стану, до втримання і до зміцнення авторитету всередині самого Держ. Центру, і до відбудови того авторитету в суспільстві. Реакція суспільства — це друга ясна точка на захмареному досі небі. Суспільство втомлене вічними, дрібними в обличчі світових подій і великих завдань Держ. Центру, непорозуміннями і розбратами, виразно стало по стороні Президента і підперло його доручення.

Маймо надію, що постава Президента і суспільства нарешті переконують партії УНРади в Європі, владні й опозиційні однаково, що вони повиснуть у порожнечі, якщо не завернуть із дотеперішніх доріг. Є багато справ, із самою конституцією УНРади включно, які вимагають ревізії. Але першою серед них є ревізія дотеперішніх постав і практик партій УНРади. Досі наші щирі поради особливого щастя не мали, але ті сумні досвіди ще зовсім не затьмарили надії, що заклик Президента, постава суспільства і почуття відповідальності в обличчі грізних подій у світі оздоровлять стан в Держ. Центрі і 5-та Сесія УНРади буде зворотню точкою знизу вгору.

Р. Срібний

ПАМ'ЯТНИКИ ШЕВЧЕНКА

Відслонення пам'ятника в Вінніпегу — за нами. Створення його і поставлення в Вашингтоні — перед нами.

Українське суспільство, — і та його частина, що брала участь у канадських липневих урочистостях, і та, що читала і далі ще читає описи їх в газетах і журналах, — зворушене великим успіхом.

30 до 50 тисяч народу (в таких межах порухаються рахунки); молоді і старших, давніх поселенців і новоприбулих, українських фермерів-селян, робітників, інтелігенції з провінційними і федеральними міністрами їхнього ж роду, — а перед таким збором показ культури і дисципліни, показ вітальності і сили суспільства. Це глибоке упевнення й утвердження українства в Канаді. Це важкий психологічний осяг. Переконання канадійсько-українсь-

кого проводу, що такого успіху можливо добитись саме, і може тільки, іменем Шевченка — виявилось правильним.

Не меншу вартість має успіх у Вінніпегу з погляду політичних завдань українства у вільному світі. Це був показ культури, організованості і значення українців у Канаді не тільки для себе самих, але для всього неукраїнського суспільства тієї держави. Що більше, коли прем'єр федерального уряду, прем'єри і міністри провінцій вшановують українське свято активною співучастю; коли прем'єр Канади в своїй промові виразно стає по стороні української боротьби за свободу проти окупанта, то це вже чує не тільки неукраїнське суспільство Канади, це вже чує світ.

Вдячність українського суспільства належить всім, що їх думкою і працею досягнуто ті успіхи.

Було б тяжко, навіть і незручно, давати перелік прізвищ. Частина тих заслужених репрезентувала на святі те — що так висловимось — тріюмфуюче українство, і вже цим дістала нагороду. Але було б несправедливо забувати тих, що перед тим, тяжким і довгим зусиллям ума і нервів підготували той тріумф: — забувати мистця-автора пам'ятника і екзекутиву КУК.

—
Справа пам'ятника в Вашингтоні перед нами. Фінансово вона повинна б виглядати легше. Численніше і багатіше українське суспільство ЗДА правдоподібно збере грошей більше, ніж зібрано в Канаді. Але і з погляду психологічного і з погляду політичного тут справа значно трудніша.

Вінніпег — у порівнянні з Вашингтоном — це українське місто. До того Вінніпег це столиця провінції з досить численним українським поселенням. Взагалі в Канаді українці відсотково займають поважніше місце, і тому й політичні їх впливи не можна порівнювати з меншою питомою вагою українців у велетенському

різнонаціональному казані ЗДА. Сумна історія з мадярським пам'ятником у Нью-Йорку (а мадяри після повстання 1956 року втішаються особливими симпатіями) дає передсмак байдужості і холоду офіційного американського світу до зрештою тут таких дуже численних маніфестацій народів усього світу. Тож ні на українські маси, які могли б imponувати в ЗДА, де люди привикли до гігантських розмірів, — ні на українські політичні впливи рахувати трудно.

Перед кожним рішенням у вільному і розвинутому суспільстві можуть бути і повинні навіть являтися різні погляди. Так і про доцільність ставлення пам'ятника в Вашингтоні можна і треба було дискутувати. Але тепер, коли рішення прийнято, великою і загальною журбою українського суспільства ЗДА мусить бути одне: — докласти всіх старань, щоб у винішній столиці світу пам'ятник Шевченка був достойним репрезентантом української культури. Це лежить на відповідальності, на совісті передовсім українських мистців.

**Видання Українського Музичного
Інституту в Нью-Йорку**

**Микола Грінченко
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МУЗИКИ**

(2-ге видання — 1961 р.)

Із передмови І. Соневицького: „Історія української музики М. Грінченка була побудована на великому фактичному матеріалі з друкованих і архівних джерел. Ця праця вперше розкривала всьому світові багатство національних, музичних скарбів України, давала загальне уявлення про багатовікову музичну культуру талановитого українського народу”.

**Нове видання „Книгоспілки”,
Нью-Йорк**

Леонід Полтава

ТИСЯЧА СІМСОТ ДЕВ'ЯТЬ

Історичний роман з часів гетьмана Івана Мазепи.

Літературна редакція Івана Крилова. Обкладинка Петра Сидоренка.

Книжка в твердій, полотняній оправі, сторінок 224.

Ціна книжки в твердій оправі 3.30 дол. В м'якій оправі 2.80 дол.

Заклик до живих**СПРАВИ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ**

Кожна більша справа вимагає відповідної організації. Задля здійснення політичних ідей створюються політичні партії, а для виконання спільних їм завдань постають установи вищого порядку, їхні спільні ради, парламенти, як УККА, КУК, вкінці УНРада. Подібно щоб виконати якісь господарські завдання, створились наші банки, асекураційні союзи, різного роду спілки. — Те саме бачимо в ділянці культури. Наукова співпраця оформлюється в наукових установах, УВАН, НТШ; в літературній і мистецькій сфері маємо об'єднання мистців, літературно-мистецькі клуби і т. п.

Але всі ми і всі ті життям створені організації, в своїх заявах, публікаціях, резолюціях завжди підкреслюємо одне, важне, спільне наше завдання: бути оборонцями правди про Україну і протиставитись фальшивим інформаціям про неї.

І ось диво, тільки ця постійно пригадувана і однією з найперших називана функція, зовсім природна і навіть обов'язкова для українського суспільства в вільному світі функція — відповідної для себе організації не має. Тут усе виконується доривочно, від припадку до припадку, або не виконується взагалі.

Ціллю Публіцистично-наукового Інституту, якого ідею систематично підносимо, є покінчити з тією ненормальністю, а відгуки в суспільстві, і то навіть у ці непригожі для таких починань гарячі, вакаційні місяці свідчать про те, що в ньому є відчуття тієї потреби і бажання співдіяти.

Останні місяці цього року повинні дати організаційне оформлення Інституту. Про це доклад-

ніші інформації знайде читач в наступному числі нашого журналу.

ПРОЩАМО НА ДАЛЕКУ ДОРОГУ

наших щирих Приятелів, членів „Збірного Меценатства” нашого видавництва, що відійшли від нас на віки:

бл. п. КОНСТАНТИН МЕЛЬНИК

уродженець Станиславова, в Галичині, учасник студентського процесу в зв'язку з убивством А. Коцка, б. старшина Української Галицької Армії та 1-ої Української Дивізії УНА,

помер у Честері, Пенн., ЗДА — у червні ц. р.

—

бл. п. проф. ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ СЕНЬКО

уродженець Чернігівщини, викладач української мови і літератури, редактор часопису „Рідна Нива” в Пирятині. В Німеччині, в Аугсбурзі, мовний редактор академічних видань УВАН, член УНРади, голова Селянської Спілки. Від 1949 р. в ЗДА: попри працю на прожиток, вчитель і редактор, і завжди діяльний громадянин,

помер у Трентоні, Нью-Джерзі, ЗДА, — в липні ц. р.

Вічна і добра їм пам'ять

Родинам Покійних висловлюємо від нашого видавництва щире співчуття.

СВІТ НА ПЕРЕХРЕСТІ ІДЕЙ І ТЕНДЕНЦІЙ

Революційні здвиги в Європі 1848 року були вже незрозумілі навіть для гарячих прихильників французького державного перевороту 1830 року. Один із них, вишкільний політичний публіцист і славний поет в одній особі, Гайнріх Гайне, назвав події 1848 року, такі прозорі для нас сьогодні і такі вагітні для будучих національних і соціальних пересувань у світі, — *Weltkuddelmuddel*. Це окреслення можна передати українським „світова саламаха”. В порівнянні з хаосом наших днів 1848 рік це мініатюра сучасної саламахи.

Якщо нинішній хаос не призведе до атомової війни і до знищення життя на нашій планеті, можемо бути певні, що будучі покоління знайдуть у сучасному замішанні глибокий глузд, здійснення ідей, якими житимуть цілі століття. Для нас співучасників, отже в якійсь мірі співтворців і жертв хаосу, це не легка справа.

Колись історичні — духові, соціальні і політичні — зрушення відбувалися в обмежених просторах, тоді як великі частини світу залишалися неторкнутими. Сьогодні світ це одна суцільність і кожна далека подія, як напр. те, що твориться в Ляосі, Кореї, Конго, дістає негайний резонанс на всій планеті. Вже через те події для нас не такі проглядні. Та головна причина в тому, що всі ті тепер резонантні події різних частин світу є виявом різних, навіть суперечних ідей. Тоді як напр. європейський Захід переживав і здійснює доосередні тенденції, творить Спільний Ринок шести держав, до якого вступає оце його найбільший дотеперішній суперник, творець ривалізаційної сімки держав, Англія, колишє ентузіаст блискучого відокремлення, коли

вже навіть ставляться перші кроки до політичної надбудови тієї господарської єдності, в той самий час Африка охоплена самостійницькими тенденціями, творить десятки нових незалежних держав. — Тоді коли найбільші колоніальні імперії, Англія, Франція, Голляндія, Бельгія розпалися або перетворюються в спільноти вільних народів, в той самий час на сході Європи і в великій частині Азії оформилась нова величезна, колоніальна советська імперія Москви і то з динамічною тенденцією дальшого поширювання, а не ліквідації. — Коли сучасна наука й техніка — мирна і воєнна — вимагають щораз більшої раціоналізації життя і політики, а органом тієї раціоналізації мали б бути Об'єднані Нації, і коли в різних ділянках поступ тієї раціоналізації очевидний, одночасно схрещення ірраціональних сил до дна каламутять спроби розумного порядкування світу своїми несподіваними вибухами, яких останнім прикладом були бої в Бізерті.

Це кілька яскравих прикладів того, які суперечні і які несинхронізовані ідеї й тенденції діють у світі, а події, що зосереджують на собі увагу, це тільки їх особливо драматичні розряди, як Берлін, Бізерта, Конго.

Один із дуже відомих французьких дипломатів завважив у своїх споминах, що люди навіть не уявляють собі, скільки глупоти править світом... Найновіша історія постачає доказів багато. Версайський мир помсти, диктований Францією Клемаксо, привів до повстання Третього Райху і другої світової війни. Вперта обмеженість головно американських політиків і генералів, які конечно хотіли бачити в Сталінській імперії союзника, дала основи нинішній за-

грози третьої, і може останньої, світової війни. В своїх споминах, писаних у в'язниці, італійський міністр закордонних справ, Чіано, пригадує розмову з Рібентропом. Гітлерівський міністр інформував свого італійського товариша про рішення напасти на Польщу. Коли ж Чіано звернув увагу, що цей конфлікт не буде вже локалізований і що західні держави виступлять збройно, Рібентроп грубо відкинув таку думку. В книжці *The Rise and Fall of the Third Reich*, яка вже довгий час тримається в ЗДА на першому місці лісти бест-селлерів, автор William Shirer цитує погляди Гітлера і його найближчого кола, зокрема погляди ген. Кайтеля, напередодні війни. Кайтель глузував на згадку про можливість світової війни. Англія — мовляв — занадто декадентна, Франція — занад-

то zdeгенерована, а Америка — занадто мало зацікавлена, щоб воювати за Польщу...

Сьогодні при всіх нагодах промов до мас і дипломатичних розмов Хрущов запевняє, а його представники, як Вашингтонський амбасадор Меншіков, повторяють слова майстра — що коли прийде до рішення, Америка за Берлін воювати не буде... Помилка в калькуляції Гітлера привела до 2-ої світової війни. Чи певність Хрущова, що — як схоплює це образиво європейська преса — молодий американський президент це „пес, що голосно гавкає, але не кусає“..., чи та певність основана на такій самій помилковій калькуляції, і чи та нова глупота-помилка приведе до нової світової катастрофи — все це мають показати найближчі місяці.

БЕРЛІН

Конфлікт за Берлін загострюється темпом, що сьогодні сказано чи написано за кілька днів вже може бути анахронізмом. Але одне залишиться правдивим нині і завтра: той конфлікт є наслідком помилок обох сторін, а не тільки альянтської, точніше американської. Західний Берлін з отвертими границями став, як висловлюється Хрущов, кісткою в советському горлі, яке привикло до брутально поторочених і зм'ягчених терористичними зубами харчів. Західний Берлін став виставовим вікном, в якому советські сателіти наглядно бачать і можуть порівнювати стан у західному світі капіталістичного визиску трудящих і стан у комуністичному раю робітників і селян. Що більше, вони можуть навіть голосувати і вільно рішати, до котрого з цих двох світів хилиться їх серце і розум. Те голосування відбувалось „ногами“, втечею, яка дійшла до та-

ких рекордових чисел, що німецький комуністичний сателіт за дозволом Москви, всупереч Потсдамському договорові, замкнув границі і перетяв можливість дальшого впливу особливо кваліфікованих сил на захід.

Після цього Берлінський конфлікт не мусить бути виразом нової комуністичної агресії. В його основі, у протилежності до конфліктів у Греції, Кореї, В'єтнамі, Ляосі, є дефензива проти наступу Заходу, веденого не пропагандою і не міражами будучих утопій, але простим показом дійсності...

Як і чим скінчиться цей конфлікт, пророчити недоречно. Але можемо подумати, який вислід був би корисний для української справи. Сама собою насувається думка про війну і розгром советської тюрми народів. В часі між двома світовими війнами з українських душ стелилась до неба молитва, що її вираз дав Міцкевич

після поневолення Польщі: — За загальну і справедливу війну за визволення народів, молимося Тобі, Господи! — Сьогодні після тяжких досвідів двох світових війн ми тверезіші. Ми знаємо, що ті війни не були і наступна не була б ведена в ім'я справедливості, і знаємо, що гасло визволення і самоозначення народів зупинялось на українській границі. А тепер знаємо ще одне: модерна війна, яка, як і дві перші, правдоподібно не минула б і України, справді могла б „визволити” її мешканців від усіх земних печалей взагалі. Обі сторони розпоряджають відповідною кількістю водневих бомб, а Хрущов навіть забавляється докладними рахунками, скільки їх треба для кожної країни зокрема...

Це звучить дивно, навіть парадоксально: — українці звичайно молились за зміну стану речей. В цьому випадку, в Берлінському конфлікті, виглядає, що в інтересі України є збереження статус кво, існуючого стану. Перемога комуністичного світу означала б

тільки утвердження режиму внутрі, новий спалах московського патріотизму разом із посиленням натиском на „інородців”. Знову ж протилежна можливість, вибух революції в Східній Німеччині, якого ускладень бояться обі сторони, і еventуальне об'єднання Німеччини, яке залишається програмою точкою будучого миру, ховають для України нові небезпеки. Вже сьогодні могутня, розбагатіла і упорядкована Західна Німеччина дуже сильно впливає на політику Заходу. Тиск соборного німецького велета відчувався ще сильніше. Тепер німецький ревізіонізм кружляє довкола справи Берліна і об'єднання. Після об'єднання прийшла б черга на ревізію німецько-польських границь, досі не признаних західніми державами. Досі німецька публічна опінія не примирилась із лінією Одра-Нісса, і досі німецька преса говорить про Західну Німеччину, Середню (так називають советську зону) і Східню (землі окуповані Польщею). Нині нащупуючи ґрунт для німецько-польського порозуміння, німецька сторона манить Польщу привидом повернення їй т. зв. східних кресів, себто Західної України. І досі американські політики і американська преса (знову доказ глупоти, що править світом!) вперто повертаються до кривди, якої зазнала Польща 1939 року, коли то СССР відняв третину „польських” земель... Страшними жертвами окуплена нинішня тюремна українська соборність. Але яка не тяжка б вона, все ж не тільки політично, але й біологічно вона краща за долю Лемківщини, долю, яка чекала б „новоприєднані” до Польщі українські землі. Самовизначення за благословенством західного світу могло б здійснитися в формі ґеноциду, переселення українського населення на схід. Польща в Лемківщині і в т. зв. відзис-

Вже появилася 8-ма книжка

УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ проф. **С. ОНАЦЬКОГО**. Книжки 1, 2 і 8 коштують по 2 дол., а всі інші по 1.75 дол., 9 книжка появиться в другій половині 1961 і коштує в передплаті 1.75 дол. Замовлення і гроші слати на адресу видавництва:

VRev. Boris Ariyczuk, Casilla de Correo Cent. 160, Buenos Aires, Argentina,

або в США:

VRev. Iwan Tkaczuk, 132 East 7th St., New York 9, NY, USA.

В Канаді:

Iwan Hayduk, 11904 — 127 St., Edmonton, Alta, Canada.

каних землях на заході набула добрий досвід... Треба ще часу на те, щоб затвердла границя, треба ще часу на те, щоб політична сліпота і глупота, цитована французьким дипломатом, прозріла й прорідилась в головах політиків і керівників громадської думки західного світу, які вже навчилися називати Версайський договір

1918 року глупим, але окремих його частин тримаються вперто.

Так виглядає, що в інтересі України в берлінському конфлікті залишається збереження статус кво, збереження дзеркала вільного світу серед світу комуністичної неволі, затримання кістки в горлі московської тиранії, але ще не об'єднання Німеччини.

БІЗЕРТА — ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ (ОН)

В ідеї, Об'єднані Нації мали б раціонально вирішувати міжнародні проблеми, вирішувати досі ірраціонально, чого остаточним наслідком були війни. Найважливіший орган ОН так і має назву Ради Безпеки, якої завдання не допустити до загрози нової війни. Можна сказати, що сьогодні ірраціоналізм наступом здобуває ту по своєму призначенню твердиню раціонального порядкування світу, а образ Хрущова, що червоним диригує диким хором загального зібрання тієї установи може правити за символ.

Доказом нинішнього послаблення ролі ОН є те, що всі найважливіші справи, які справді грозять світовим ударом, світовою катастрофою, рішеннями поза ними. Так питання роззброєння, припинення атомових тестів, навіть проблема Ляосу і вкінці найгрізніша з них тепер: справа Берліну. І це зовсім природно: — хіба ж трудно думати, щоб ЗДА, Франція, Англія, Німеччина і СС-СР піддалися під повну юрисдикцію Ггани, Гвінеї, Конга і десятка новопосталих і внутрішньо ще досить безпомічних афро-азійських держав.

В сучасному складі, а де-далі прибуватиме щораз більше нових пущеників на волю, ОН не можуть мати претензії бути світопорядкуючим тілом. Вони мусять обмежитись до вільного форуму світової думки. І це могло б цій ус-

танові дати великий моральний авторитет, коли б — по-перше — знову ж ірраціональні сили не підривали той авторитет у корені, і коли б — по-друге — на чолі ОН станув справді світового масштабу державний муж, який умів би приборкувати і тримати в якійсь дисципліні ті сили, і коли б — по-третє — він, той керівник ОН, міг спертися на таку саму рішучу і непохитно принципову піддержку великих держав, передовсім ЗДА. Саме всіх тих передумов сьогодні немає, а події в Бізерті дають яскравий цього доказ.

Які раціональні мотиви казали президентові Бургібі, державникові, що мав славу розумного, тверезого, поміркованого політика, закликати туніські маси враз із жінками і дітьми до блокади французької бази? Це питання ставить і широко обговорює вся здивована світова преса. Відбудова престижу в арабському світі напередодні усамотінення Альжирії, престижу такого потрібного для здійснення інтимної мрії Бургібі: вийти з Туніських тіснот на ширше поле провідництва „Магребу“, об'єднаних держав північно-західної Африки: Тунісу, Альжирії й Марокка? Глибоко ірраціональний мотив, який озивається у багатьох африканських політиків: Кассем і Нассер мріють про очолення панарабського Сходу, Нкрума про чорну, панафриканську імперію під проводом

Ггани. І той ірраціональний мотив наклав тверезому досі Бургібі цілком фальшиві калькуляції. Вони прозирають з-поза заяв і жалів Бургібі. 1956 року щось подібного зробив Нассер, одностороннім рішенням конфіскуючи Суецький канал, який за договором і так за кілька років мав законно перейти у власність Єгипту. Нассерові тоді це було потрібно знову ж для підтримки престижу після американської відмови в допоміг будови його інтимної мрії: греблі на Нілі. Тоді з опортуністичних мотивів і за підшептом на-

фтового капіталу, зацікавленого в ослабленні англійського конкурента, ЗДА разом із ССРСР виступили проти Англії і Франції, не допустивши розправи на ОН, щоб не дразнити новостворені азіатські і африканські держави. Хрущов погрозив навіть атомовими бомбами... Бургіба рахував на те саме, подібно одностороннім рішенням стараючись опанувати Бізерту. Калькуляція виявилась фальшивою. Цим разом у Франції править не хитлива коаліція, але де-Голь, якого застрашити не так легко. Цим разом, маючи в Берлінській справі узгіднений західний фронт перед собою, Хрущов про бомби не згадував. Помилкова калькуляція (заворотом глупоти назвав би це на початку цитований дипломат) коштувала 700 убитими і багато раненими. Сатисфакції — і то вже проти виразної постави ЗДА — шукає Бургіба в ОН, якої надзвичайна сесія буде правдоподібно розрядом ірраціональних ресантиментів під диригентурою Москви.

Другою передумовою морального авторитету ОН є їх особливо авторитетний провідник. В особі генерального секретаря Гамершилда ОН мають дуже досвідченого дипломата з шляхетними замірами, але не так людину невгнаних принципів, як парламентарного калькулятора. Голос напр. Гвінейі при голосуванні важить стільки ж, що голос Англії чи Франції, чи навіть ЗДА, а що число „Гвінейі" вже велике і росте, тож із цим фактом Гамершилд рахується. І хоч сьогодні основну ідею ОН, ідею розумного порядкування світу і еволюційного переходу з доби колоніалізму до співжиття вільних народів — репрезентують саме ЗДА, Англія і Франція, Гамершилд поспішився з візитом до Бургібі, а не до де-Голя, чим ще поглибив нехиті Франції до ОН.

22-го липня ц. р. нагло помер в горах Кетскіл, стеїту Нью-Йорк,

Д-р ЛЮБОМИР ОРТИНСЬКИЙ.

Помер у цвіті віку, в 42-му році життя, в повному розгарі праці. Колишній воєк 1-ої Дивізії УНА і голова Управи Вояцтва тієї дивізії, він у ЗДА розгортав свій талант політика і журналіста, як знавець і інформатор українського суспільства про відносини в Об'єднаних Націях, співробітник „Свободи" і як співробітник Інституту „Пролог".

Над передчасною могилою д-ра Ортинського мовкнуть різниці поглядів, що за життя його приводили до дискусій і полемік, і все українське громадянство з смутком стверджує велику національну втрату. Місце д-ра Ортинського покищо залишається необсідженим... Українська преса різних напрямків вшанувала пам'ять Покійного статтями і згадками; в них було багато добрих і похвальних слів, але в цьому випадку вони не були тільки звичайним прощальним обрядом. Вони були заслуженим поклоном пам'яті передчасно погаслого талановитого українця-патріота.

Вкінці третя передумова: узгіднене і принципове становище західніх держав і їх провідної сили, ЗДА — далеко не здійснена. ЗДА займають інше становище, напр., коли мова про Панамський канал, інше коли мова про Суєз. Бізерта, як це підкреслює й сама американська преса, аж надто прогадує американську базу на Кубі, тож сьогодні і з огляду на це, і з огляду на Берлінський конфлікт, в якому Франція потрібніша, ніж Тунісія, ЗДА займають позицію, знову за висловом і згідно з кари-

катурами світової преси — невизначену позицію Понтія Пилата...

Розсерджений невдачею в Конго, Хрущов рішив підорвати ОН системою „тройки”, себто заміною одноособового секретаріату трійцею: один представник Заходу, один комуністичного бльоку і один нейтральний. Що це означало б повне безсилля ОН — ясно. Але і без того ОН поволі втрачає значення тієї раціонально-порядкуючої сили світу, якою мали вони бути по задуму.

АФРИКА — КОНГО — САМОВИЗНАЧЕННЯ — УКРАЇНСЬКА ПРЕСА

Інформації про африканські події взагалі займають багато місця і в українській пресі. Останні місяці привнесли вже навіть пристрасну полеміку на ці теми. Маємо на думці статті Євгена Врецьони: „Мир і політика” („Сучасність” ч. 3.) і Костянтина Зеленка: „Помилкові і несучасні погляди” („Український Самостійник” ч. 46) із закидами спрощень, плиткості, цинізму, анахронічності і тп. Події в Африці, відношення до них великих держав, можуть бути для української політичної думки доброю школою. Хоч як забулені тепер усі справи світу, все ж африканські проблеми дають нам більше можливості спокійного спостереження і передумування сіне іра ет студіо, ніж події в Європі, ближчі до України. Тож особливо тут не мусимо ставати ні афро-філами, ні афро-скептиками.

По правді, то всі ми знаємо про Африку з других, третіх, а то й четвертих рук. Але навіть і інформації з першої руки, спеціально висланих туди журналістів великої світової преси, різняться змістом одна від однієї. Це має суб'єктивні причини, як нехіль чи

симпатія до держав, що досі правили в колоніях, як ідеологічна настанова кореспондента, — але це має й об'єктивні причини. Кореспонденти не можуть при примітивних засобах зв'язку бути всюди і бачити все. Навіть бюрократія ОН не багато знає, що діється в далеких від столиць джунглях Конго. А місцеві інформатори з природи речі тенденційні. Це зобов'язує до дуже спокійних роздумів без категоричних стверджень. Усе мусимо тримати в сфері правдоподібних припущень і без пристрасних вибухів в обороні ніби-певного знання.

Часто облегуємо собі проблему упрощеною методою: де тільки почуємо про самовизначення, зараз дуємо в патетичні труби і вдараємо в протиколоніальні бубни. Поважні українські газети бачили націоналістично-самостійницький рух навіть серед папуасів Нової Гвінеї, бо про це заговорив кандидат на творця нової колоніальної імперії: Сукарно з Індонезії. Сьогодні ті труби й бубни грають більш притишено, а в деяких слухних завваженнях статті Є. Врецьони знаходимо критичні думки щодо непотрібної ди-

кої жорстокости методики того самовизначування і такі ж критичні думки щодо деяких нових режимів тих самовизначених держав.

Є ще інша покуса дивитися на події „кум студію”, тенденційно. При всіх різницях самі насуваються аналогії між подіями в Конго і подіями в Росії 1917 року. Маємо територію різних племен. Що Конго це не нація, в цьому погоджуються всі кореспонденти. Отже маємо територію збиту в одну адміністративну цілість окупантом: тут Бельгією, в російським випадку московсько-петербурзьким царатом. І ось є й демократичний із соціалістичними нахилами уряд Казавубу в Леопольдсвіль (скажім, Керенський із Конго), який хоче демократичного, єдиного і неділимого Конго. І є як у Росії 1917 року Гізенга (скажім Ленін у Стенлівіль), який хоче так само єдиного і неділимого Конго в комуністичній закрасці. І є ще Чомбе в південній, багатій і досі упорядкованій провінції, самостійник-сепаратист із Катанги. Коли читати світову пресу, то час-до-часу знайдемо в ній: то що Казавубу це насмийник, то знову що Гізенга — скорумпований політик, а Чомбе бельгійський інтриган... Є небезпека, що кожне з нас підбиратиме собі і віритиме тільки милім для власного уха й серця вісткам. Напр. для українського „тітоїста” Гізенга, Секу Туре, Нкрума стануть африканськими „семафорами у майбутнє”, тоді як для невгомного самостійника героєм буде тільки Чомбе. Але пригадаймо, як 1917 року Керенський був „лакеєм капіталізму”, Ленін — скорумпованим німецьким „підісланцем”, а вже про те, що Грушевський і інші провідники української революції це „німецькі інтригани”, про це й говорити не треба... Тож усі ті ха-

рактеристики мусимо брати дуже обережно. Зате можемо добре, самі вже, пізнавати і студіювати тенденції сил, що правлять напр. у Конго з-поза плечей ОН, отже в першій мірі тенденції ЗДА. Як у 1917 році, так і нині вони по стороні демократичної єдиної-неділимої: і в Росії, і в Конго, і навіть... в Американському Комітеті Визволення... Тут засада самовизначення уступає місце привичці бачити Конго як одну цілість (привичкою пояснюють американські журналісти і вчені вживання назви „Росія” для для всього ССРСР, хоча та назва сьогодні відноситься тільки до РСФСР!) і так само уступає світовій тенденції, підтримуваній ЗДА, до більших господарських бльоків.

Для української політичної думки саме ці, для нас усіх уже з перших джерел доступні спостереження важливіші ніж дискусії про біографії різних африканських кандидатів у диктатори чи вже дійсних диктаторів, які за життя кажуть ставити собі пам'ятники; біографії можливо вже стилізовані за сталінсько-хрущовськими зразками.

Вкінці починаємо, на щастя, позбуватись ще однієї ілюзії: — віри, що нововизволені народи Азії й Африки це наші потенційальні союзники. Виявилось, що навпаки, вони скоріше союзники Москви. І це зрозуміле. Самовизначення передовсім в Африці це самовизначення тонкої плівки інтелігентської верстви. Це також нічого особливого. Важне, що та місцева інтелігенція вміла, байдуже якими способами, розумними чи демагогічними, здобути для себе населення. Населення пійшло за нею проти дотеперішних колоніальних володарів. Але тепер перед тією переможною інтелігенцією станула проблема: як розбудувати і втримати владу. Це

особливо трудна проблема в країнах, де та влада не підбудована різними культурно-освітніми, господарсько-кооперативними, партійно-політичними організаціями, які сягали б у народну гущу. Тут найвигіднішим учителем і зразком є Москва, а не демократичні держави Заходу; Москва, яка удосконалила методи, як меншістю тримати в послуку і в підданстві великі маси населення. Коли додати до цього ще й природні ресантименти до недавніх колоніальних панів, матимемо приблизний образ настроїв і думок, які схиляють Нассерів, Нкрмів, Гізенг, Люмумб до Москви.

Тож не варто нам ні захоплюватись, ні осуджувати, але старатись розуміти. А це можливе, коли остерігатимемось різних готових настанов, словесної магії і ідеологічних скелець, які дозволяють бачити речі й дії завжди в одному, улюбленому кольорі. І це можливе, коли прислухатимемось критично до найрізноманітніших

поглядів і інформацій, а не підбиратимемо тільки милі для наших настанов і ідеологій. Це найлегше робити, коли користуватись передовсім газетами і журналами справді неутральних країн, які в великих розграх менше зацікавлені. При їх допомозі легше знайти справедливіші й спокійніші оцінки і легше розкривати провідні ідеї, що **переплутані й перехрещені** діють і пробиваються крізь сучасний Weltkuddelmudel, сучасну світову саламаху.

М. І.

В мадярській совєтській державі, яка „має завмерти”...

Шеф бюро до службовика: — Чи падає дощ?

Службовик: — Зараз спитаю в міністерстві...

Коли б уже так мусіло бути, я радше пішов би до ліса з таким, як Мао, ніж із Хрущовим.

Лорд Монтгомери
англ. маршал

ДО ВСІХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНО- ЗНАВСТВА

Чергові, незалежні від В-ва, технічні труднощі спричинили тримісячне опізнення появи 15-го зошита ЕУ/2. Ми були заповіли його появу на квітень, тимчасом мали ми змогу розсилати його щойно в кінці червня ц. р.

Підготовляємо переплет і розсилку третього тому ЕУ/2 і у зв'язку з цим звертаємося до всіх передплатників, які в останніх трьох роках змінювали місце свого замешкання, щоб негайно повідомили нас про зміну адреси, якщо цього вони дотепер не мали змоги зробити.

Третій том ЕУ/2 висилаємо, як завжди, порученою поштою. Роз-

силка, при нашій надмірній скромності адм. апараті, забере кілька місяців часу.

Вміжчасі праці над появою чергових зошитів інтензивно продовжуються. Всіх, що залягають з передплатою прохасмо її вирівняти. Повідомляємо, що наклад першої, загальної частини Енциклопедії Українознавства повністю **вичерпаний**.

Просимо вибачення за неможливість дотримати заповідженого реченця й дякуємо сердечно за прихильність до нашого почину.

Видавництво

Енциклопедії Українознавства

Адреса:

Verlag „Molode Zytia”

Muenchen 13

Hohenzollern Strasse 100

3 книжок і з преси

КОНЕЦЬ АБО ЄДНІСТЬ СВІТУ

В англійській і французькій мовах одночасно появився в квітні ц. р. есей славного історика Арнольда Тойнбі про особливу революцію, що її переживав людство наших днів. Воно свідоме того переживання, а все доказує, що та свідомість не оманна. Бо були часи переконані про те, що вони саме стоять напередодні найбільшої революції: кінця світу. Так було на початку 11-го століття, 1000 років після дат, що визначають час смерті й воскресення Христа. Але та віра виявилася злудою. І навпаки, були епохи великих революційних перемін, які зовсім не усвідомляли собі цього. Таким було 5-те століття, коли границі римської імперії розпались, але — як свідчить література тих років — люди вірили, що перед ними життя таке саме як і те, що за ними.

Революція наших днів особлива. Людство знає інші, які можна назвати ще радикальнішими і глибшими, напр. революція, що із під-людської істоти створила людину. Але такі революції відбувались незлічними поколіннями. Сьогодні ж людство перший раз стоїть віч-на-віч радикальної і глибокої революції, яка повинна завершитись за життя одного покоління, революція, яку ледве може асимілювати людська природа протягом одного життя.

Ця революція тотальна в географічному розумінні, вона світова, охоплює всі континенти нашої планети. Ця революція тотальна ще й тим, що вона відбувається не тільки на політичній поверхні життя, але сягає до найдаальших глибин культури й релігії.

Що більше, ця революція може мати два діаметрально протилежні наслідки. Вона може скін-

читися тотальним, повним знищенням людської раси. Від 1945 р. вперше в історії людина має в руках засоби такої руїни. Це ж нашим поколінням винайдене слово „геносид“, „народовбивство“, і воно передає одну жахливу можливість тієї революції. Тойнбі вірить, що до такого тотального геносиду не дійде. А другим наслідком сучасної революції може бути тільки „повна соціальна фузія всіх племен, націй, цивілізацій і релігій“. Якщо так станеться, то наступні покоління казатимуть, що ми були свідками кінця однієї епохи, епохи окремих цивілізацій, і початку нової епохи, в якій усі люди творитимуть одну родину.

Уніфікація всього людства це без сумніву революційна перспектива. Зрештою вже були її прецеденти, тільки що вони були локальні, не універсальні. В різних часах і в різних сторонах світу народи чужі одне одному, різні мовою, релігією й політичним минулим — зв'язувались в єдність імперій, що їх називали світовими. Однак всі ті імперії обіймали тільки частину людства. Але вони в своїх межах робили те, що сьогодні твориться в світовому засягові: техніка, установи, ідеї, ідеали, які появлялись донебудь у такій імперії, негайно поширювались на її цілість. Латинський поет Ювенал писав у яких пістора-ста років після встановлення Августом „римського миру“ (пакс романа), що сирійська ріка Оронт готова влитися в італійську ріку Тибр. Сьогодні парафразуючи ті слова Ювенала, можна говорити, що англійська Таміза вливається в американський Гадсон, Рейн у Потомек і „що ще дивніше, Вол-

га в Міссісіпі". Так діється вже в ділянці техніки і в сфері культури. „Ще прогрес приспіваний технікою Заходу, прогрес, що визначає раптову уніфікацію ~~всесвітнього~~ світу". Тільки в ділянці політики до світової держави ще далеко, і сьогодні не можемо передбачити дату її постановня. Тоді як уніфікаційна хвиля прокочується по планеті, держави розпачливо стараються затримати її просування, протиставляючи їй різного роду перепони: митні бар'єри, регламентацію імпорту, обмеження іміграції і залізні завіси. Але спинити той рух до єдності світу не можливо, і людство стоїть перед вище названою альтернативою: або узгіднена єдність або самовільна смерть.

Таке „або-або" сучасної революції. Завершити її тим трудніше, що світ сучасної людини в усіх напрямках безмежно збільшився. Світ грецького історика Евзебія з 4-го століття обіймав Ізраель, Грецію і Рим. Сьогодні отвертий історичний світ усієї планети і то отворений не тільки в просторі. Археологія поширила засяг історії до 5-ти, навіть 6-ти тисяч років, а преесторія говорить про 500 тисяч, навіть про мільйон років розвитку людської раси.

До того сучасна психологія дала ще новий глибинний вимір душі. За грецькими мислителями люди донедавна бачили тільки раціональну поверхню життя. Сучасна психологія розкрила бездонні глибини підсвідомого, ті глибини, з яких на поверхню душі підводяться поетичні й релігійні інспірації. „Людська душа подібна до льодової гори; тільки мала частина виринає понад плесо свідомості. Психологія взялася відкрити нам дев'ять десятих, що занурені в духовних глибинах".

Все це ускладнює й утруднює велике завдання наших днів. Про-

довж 5-ти чи 6-ти тисяч літ історії людські культури й релігії розвивалися кожна окремо. Так людство жило в поділеному світі, в світі, де — як казав Паскаль — „меридіан рішає про правду". Таке життя в окремішностях мало досить часу, щоб закорінитись, стати привичкою. Сучасна техніка зробила всіх людей сусідами, але їхній дух далі поділений. Звідси ворожість, недовір'я і страх. Щоб перемогти тисячеліттями вироблені привички, треба довгого часу, а розвиток техніки і засобів руїни не дозволяє на повільність. Тож перед людством стоїть нагальне завдання взаємного пізнання і взаємного розуміння, толеранції для всіх різниць, щоб оцінити ті різниці, як основні частини спільної спадщини, що її дістане будуче об'єднане людство.

—

Це згущений зміст есею. Арнолд Тойнбі вважає відповідальним завданням історика допомогти людству усвідомити собі, що розвиток іде або до узгідненої єдності, або до кінця світу, і тим усвідомленням допомогти завершити велику революцію через створення нового і одного світу людської родини.

Тойнбі виразно натякає на те, як він уявляє собі ту будучу єдність. Він називає її „узгідненою", отже не накинutoю окупантом. Підвалинами нової, загально-людської культури мають бути толеровані і шановані різні культурні народні традиції.

Такої єдності, назв'їм її — єдністю американського типу, протиставиться інша концепція єдності московсько-комуністичного типу, не єдності в різноманітності, але єдності мертвої уніформності закованого марксо-ленінською догмою духа і спутаного диктатурою життя.

Краян і сучасник Тойнбі, філо-

соф Бернтрад Расел, вже раніше виразно підкреслив конечність вибору між атомовою смертю або єдністю світу, і виразно бачив, що до тієї єдності можна дійти або через перемогу англо-американської, або через перемогу московсько-советської концепції. В своєму есеї „Будучина людства” (в збірці „Unpopular Essays” 1950) він висловлює цілком реалістичне переконання, що єдність світу можна досягнути або силою або погрозою вжиття сили, і якщо ЗДА й Англія рішаться стати зав'язком такої сили і зберуть довкола себе інші демократичні держави, тоді перед погрозою сили Москва уступить. Теоретично, каже Расел, можливо ще дійти до світового універсального авторитету шляхом угоди, але в нинішній ситуації така угода дала б тільки „позорище в роді Об'єднаних Націй”.

Сам Расел отверто висловлюється за перемогу Америки над СССР. „Я не кажу, що капіталізм кращий за комунізм; але коли б Америка була комуністична, а Росія капіталістична, я все таки був би по стороні Америки. Причина, чому я по боці Америки, та, що в тій країні є більше пошани для речей, які вважаю цінними в цивілізованому житті. Я маю на думці такі речі: свободу думки,

свободу досліду, свободу дискусії і людські почування”. А в іншому місці: „Тільки демократія і вільна публічна опінія можуть не допустити до того, щоб ті, що в їхніх руках влада, створили рабську державу з люксом для небагатьох і вбогістю перепрацьованої великої більшості”. Але щоб західні демократії виконали велике завдання і створили об'єднаний вільний світ під одним авторитетом, на те треба „відважних державних мужів із живою уявою”.

Так писав Расел 1950 року. В іншому есеї про великих людей, що їх зустрічав він у світі, Расел не згадує свого великого сучасника, Вінстона Черчила, зрештою Расел і не був прихильником партії воєнного прем'єра. Однак в есеях 1950 року відчувається ще дух черчиліанської Англії. Незабаром образ радикально зміниться. Повна мілітарна перевага Заходу над СССР при кінці 40-х років заміниться рівновагою сил. Упокорена Англія стратить горде сапомочуття носія великої місії і відповідальності за долю світу, і до голосу прийдуть речники миру за всяку ціну. Краще бути „red” (червоним), ніж „dead” (мертвим); краща неволя, ніж смерть. І старець Расел нині стає речником цього приниженого епізменту. „Свобода або смерть” — це за-

Вже виїхала

Проф. Д-р Ярослав Пастернак АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ

Вид. Ділового К-ту під головуванням проф. Зенона Зеленого, фірмоване НТШ. Мистецьке оформлення Мирона Левицького. Книга має 780 сторінок друку, 18 вклеваних карт, 4 кольорові таблиці і численні ілюстрації.

„Всі попередні численні друковані статті, розвідки та монографії проф. Я. Пастернака... об'єдналися... в єдиний, монолітний та стрункий твір. І цим твором проф. Пастернак робить собі нерукотворний пам'ятник в розбудові української науки”. (Проф. Міллер).

головок книжки відомого грецького письменника Казанцакіса. Мала Греція вірністю цьому гаслу зберегла свою незалежність і

свободу в війні проти комуністичного наступу. Славний філософ великої Англії душевно роззброює свою батьківщину...

„ПРОГРАМА ПЕРЕХОДУ”

Ідеологи комуністичної партії в Москві оформили нову, **третю**, програму партії, яка тепер реклямується і обговорюється. Перша програма, тоді ще большевицької соціал-демократії, складена 1903 року. В ній є мова про диктатуру пролетаріату і здійснення соціалізму, але все це не заперечує, навпаки, підкреслює демократичні вольності, як загальне, рівне і таємне право голосування, місцеве самоврядування, недоторканість особи й мешкання, необмежена свобода віри, слова, преси, зібрань і об'єднань.

Друга програма прийнята вже 8-им Конгресом партії 1919 року і вона передає тодішні мрії Леніна й його кола. Державна влада повинна крок за кроком зникати, удержавлена промисловість, взагалі народне господарство, має перейти в завідування професійних спілок. Обмеження свободи „коначні тільки і виключно як переходові засоби боротьби”; партія має змагати до повного скасування тих обмежень. Програма обіцяла також „радикальну зміну карного судівництва”: на місце в'язниць мали прийти виховні установи...

Цих кілька програмових точок варто пригадати для повного контрасту з практикою комуністичної партії. Зрештою Сталінська партійна верхівка відчувала пропасть між програмою і дійсністю. Вже нераз цитований нами знавець советських справ, В. Леонгард, колишній комуніст, автор книжки „Революція відпускає своїх дітей в відставку”, в двох статтях, присвячених новій програмі („Ді

Цайт” — Гамбург) згадує про те, що ті попередні програми („документи майже державної зради”) зразу не згадувались, а в 30-х роках тихо вийнято їх із усіх бібліотек і книгарень СССР. „Це був парадоксальний стан, що Советським Союзом правила партія, якої програма фактично була заборонена.”

Програму, що її саме розробили, характеризує названий публіцист так: „Нова советська партійна програма це дивовижний ідеологічний конгломерат. Від **Маркса** взяли її автори надію на безкласове суспільство, від **Леніна** — хай і в зміненій формі — цілі світової революції, від **Сталіна** — односторонність погляду на світ і возвеличування держави і партії, і нарешті від **Хрущова** повну суперечностей доктрину коекзистенції, перецінювання власних сил і пропагандивний, майже рекламний стиль”.

В програмі вражає нерозуміння сучасного світу й його процесів. Захід це далі „гниючий і відмираючий капіталізм”, а марксизм-ленінізм переживає саме „справжній тріумф” і „опановує тепер мислення поступового людства”. Комуністичні партії в світі стають „рішальною, загальною призначеною, національною силою, що веде широкі маси трудящих”. Це в час — завважає Леонгард — коли „вплив комуністичних партій і число їх членів майже в усіх західних промислових державах від кінця війни постійно падає і нині в більшості країв Заходу ті партії творять ще тільки секти без впливу”. Взагалі Захід, зокрема ЗДА,

називаються „зрілими для соціалістичної революції пролетаріату”.

Доба коекзистенції має бути добою твердої, ідеологічної боротьби проти капіталізму, зокрема також проти теорій „народного капіталізму”, „соціальної держави”, соціал-демократії, яка є „найважливішою ідеологічною підпорою буржуазії всередині робітничого руху”. Також є гострі випадки проти югославських комуністів.

Господарські цілі програми вважає Леонард утопічними. Цифри, приціли (здогнати, перегнати і тд.) мають пропагандивне

значення. Взагалі ж це „програма переходу”, але не — як офіційно звучить — переходу до остаточної мети 1980 р. здійсненого комуністичного суспільства, в якому пануватиме достаток, де кожне працює, і всі безплатно мають задоволені всі свої потреби. Програма заповідає радше перехід цілком іншого роду, а саме початок переходу від терористичного єдиновладства Сталіна до модерніших форм панування партійного апарату, при чому провід Кремля бачить себе змушеним рахуватися з умовами і вимогами модерного радянського індустріального суспільства.

ЕРОС І ЙОГО ФІЛЬМОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

„На торжище цинізмів і наруг Виходь з ліхтарнею з старої казки: В ній щезне тіло, появиться дух, Прозора стане явищ темна маса. І будь ти людям не суддя, а друг І дзеркало їй обнова...” Слова Івана Франка, сказані до поета, можуть бути скеровані до мистецтва взагалі, і зокрема до наймогутнішого сьогодні своїм масовим впливом, фільмового мистецтва. Воно різноманітне як життя і воно справді є дзеркалом сучасного „торжища цинізмів”, в якому зникає дух і якого головним змістом стає кров і змислова насолода. Вистачить пройти кіновими вулицями світових столиць, хоча б 42-ю вулицею Нью-Йорку між Таймс-Сквером і 8-ю Евною, щоб побачити в освітлених рекламах ці на всі способи оброблені теми, і треба бачити юрби людей, що пруться до входу, щоб там у виразних образах пережити власні інтимні, неясні і незаспокоєні душевні поривання.

Тож не диво, що до тонкостей вироблена пропагандивна машина комунізму старається втиснутись до кінопродукції й опанувати той засіб впливу на маси, і не диво, що американській внутріш-

ній розвідці і комісії для боротьби з протиамериканськими діяннями багато журби дає справа очищення Голівуду від комуністичних агентів і поплентачів. Німецький публіцист, Ганс Церер, називає м. і. фільмове мистецтво „отвертим чорним ходом”, яким комунізм втискається в вільний світ, що береже тільки свого переднього, політичного і мілітарного, входу. Радянський міністр культури Фурцева особисто їде до Кан, у Франції, щоб запрошувати кінові зірки, як Джіна Лольобриджіта, Софія Льюрен, Ліз Тейлор до Москви на фільмовий фестиваль...

Французька критика займається останнім романом Франсуаз Саган: „Чарівні хмари”. Він як і інші книжки цієї, сьогодні ледве 26-літньої письменниці, побиває рекорди збуту. Перше видання 150 тис. примірників уже розкуплене. Наклад книжок Саган у самій Франції досягає двох з половиною мільйонів примірників. Ці книжки перекладені на 23 мови. Три книжки вже сфільмовані... Критики просто засоромлені цими фактами і прийняли останню кни-

жку з великим холодом, навіть гострою відправою. Один критик просто заявляє: Саган як романистка не має таланту. Її роман це ніщо... У „Фігаро Літтерер” можна прочитати: Франсуаз Саган розуміє кохання „як спосіб харчування: людина відчуває кохання так, як відчуває голод, і людина заспокоює кохання à la carte. Апетит кохання висловлюється залюбки термінами смаку і дотику. Невже ми в зовсім анімальному світі?” В „Ле Монд”: „Саган повернулася до своїх химер переценої дитини, до своєї розкоші нищення, своєї слабости до горизонтального положення і розміряного неробства, до своєї неспроможности любити”. Героїня книжки, дружина молодого і багатого американця, зраджує його з рибалкою в човні і пустотливо признається йому після обіду, на десерт... Підчас гостини вона робить те саме в лазничці і знову отверто до цього признається. — Та ж засоромлена французька критика завважує, чи може тільки їй привиджується, що фільмовий відповідник тієї письменниці, Брігід Бардо, виходить також із моди.

Європейський і американський фільми, шукаючи масового ринку, здавна при любовних темах виявляли „виразну слабкість до ліжка”. Все ж і в цій темі мода мінялась або й одночасно виявляла кілька облич. Еріка Мюллер („Ді Цайт”) дає короткий перегляд панівних у фільмі жіночих типів, що видно відповідали підсвідомим бажанням своїх часів. Отож 20-ті роки любувались у жіночому вампірі (Марлена Дітріх, Брігітта Гельм), викинутому з суспільства, який нищив мужчин. Але поруч блистіла і жінка чутливої душі і глибокої любови (Грета Гарбо), для якої мужчина ставав „якорем і коломною життя” і яка вимагала від

нього більше, ніж він міг дати. Десятиліття після війни (45-55) любувалось у чутливій, звичайній жінці. Критик журналу *Cahiers du Cinéma* (Кінові зошити) пояснює цей нахил до обивательщини інстинктивною тугою за поворотом до упорядкованого життєвого стилю. Та це була тільки післявоєн-

**Вже появилася
нова книжка**

С. ГОРДИНСЬКОГО: ПОЕТИ ЗАХОДУ

Ця книжка приносить вибір 60 перекладених поезій 24 авторів — римських, італійських, французьких, англійських, німецьких, польських, між ними шедеври світової поезії таких поетів як Війон, Мікельанджельо, Гюго, Бодлер, Вергарн, Шекспір (сонети), Байрон, Е. А. По, Вітмен, Гете, Шіллер, Словацький і ін.

Люксове видання в твердій оправі, 136 сторінок тексту. — Ціна 3.00 дол. з пересилкою. — Невеликий наклад.

Замовляти через наше видавництво.

на передишка і дальші, ситі роки вивели на перший фронт уже „сексуальні бомби” і „повногруді дами” (Льольобриджіда, Льюрен, Манро, Бардо) і фільми, в яких тіло іноді перестає вже бути інструментом любовної музики, але стає товаром, а сама любов „скляною водою”, яку — за висловом відомої комуністичної дипломатки, Колонтай — рівноправна жінка випиває, почувши спрагу.

Але людська душа це багата різноманітність, у ній є все, і височини і пониження, а різноманітність життя це вияв тієї душев-

ної різноманітності. Тож серед торжища первісними інстинктами з'являється також і ота чарівна мистецька ліхтарня не вбиваних і не ослаблених, але все ж сублімованих, одуховлених, ушляхетнених гонів. Тож і в фільмовому мистецтві, завжди і нині, прориваються спроби сублімувати анімальний світ. Зразком тієї нової ліхтарні з казки, дзеркалом і об'єктом одночасно, вважають італійський фільм Мікельанджеля Антоніоні „Ніч” з Жанною Моро в головній ролі. Цю артистку називають „first lady нового світу з інтелектуальним секс-апілем”. В „Ночі” вона саме втілює тип інтелігентної, рівноправної, але наскрізь „жіночої” жінки. І концепція кохання міняється: „Головне — це мати силу і відвагу стократ більше давати, ніж отримувати. Я ніколи не розуміла того, як можна по крамарськи любити...” Кохання à la carte уступає місце Геттисівському „вічно жіночому”, що підводить людину вище.

Можна сумніватись, чи така поява, як про це пишуть очаровані нею критики, означає якийсь більшій зворот у фільмовому мистецтві. Те мистецтво найбільш омасовлене і в ньому — хоча б із огляду на величезні кошти — завжди матиме дуже рішальний голос — масовий ринок. А цей завжди шукатиме на екрані крові і анімальної розкоші, або бодай тієї „слабости до горизонтального положення” в еротичних ситуаціях, якими добиваються успіхів і Саган і найпопулярніші фільмові зірки. Але нові фільми, в яких живі люди з усіма своїми незаглушуваними почуттями, своїм сексуалізмом, зустрічаються також у душевних глибинах, ті фільми дзеркало більш витонченого світу з інтелектуальним секс-апілем, означають, що поруч масової людини з її похотями і смаком, живе і приходить до голосу і ін-

ша людина, в якій середовищі твориться культура життя, його справжні цінності, і те мистецтво, що має вищі посягання ніж бути тільки дзеркалом сучасного світового хаосу, але шукає і виходу з нього, обнови і поглиблення людини.

Є небезпечно й легкодушно встановлювати якінебудь непорушні правди і виключати їх із дискусії... Це смертельна небезпека для мислення, коли згори визначаються границі, що тільки всередині їх допускається дискусія, себто коли слова „марксизм” і „марксистський” робляться знаряддям вимушування, а засоби наукової полеміки замінюються адміністративним натиском...”

Із промови Варшавського професора Лешка Коляковського, в Східному Берліні, під час відлиги 1956 р.

Людина — маса — юрба

Дорога від людини до мобу-юрби веде через масу.

Маса це компактна форма, в якій усе людське можна на команду розбудити або вбити.

Є приятна маса і ворожа маса. Для переходу від однієї до другої вистачає один єдиний фальшивий рух, одне єдине фальшиво наголошене слово.

Режисура для маси: — зручна техніка освітлення задля якогось затемнення.

Аніта („Ді Вельт”)

Читачу! Чи Ви вже заплатили за журнал? Прохасмо, не чекайте нових пригадок! Присилайте належність негайно.

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Юрій Тис: На світанку. Біографічна повість з життя Марка Вовчка.

Літературна і мовна редакція: Степан Риндик та Іван Боднарчук. Мистецьке оформлення Оксани Мошинської. В-во Миколи Денисюка, Чикаго, 1961. Люксове видання. Сторінок 404.

Свирид Ломачка: Любов до ближнього. Фейлетони.

Обкладинка та ілюстрації М. Левицького. В-во „Молода Україна”, Нью-Йорк — Торонто, 1961. Ст. 122.

Тетяна Шевчук: Пробудження духа. Збірка есеїв.

Обкладинка: Ралф Бишоп. Наклад авторки. Друк: Вінніпег, 1961. Ст. 124.

Пилип Ясеновський: Під рідним і під чужим небом. Спогади піонера.

Обкладинка Бориса Крюкова. В-во Юліана Середяка. Буенос Айрес, 1961. Ст. 332.

Борис Берест: Олександр Довженко. Критична монографія.

В-во „Мета”, Нью-Йорк, 1961. Ст. 128.

Інж. К. Теличко. Наші завдання. Вид. Централі Союзу Українців Самостійників, Едмонтон, 1961. Ст. 28.

Праці проф. ДМІТРА СОЛОВЕЯ Людність України за сорок років влади ЦК КПСС в світлі переписів. (Відбитка з чч. 24-27 журналу „Вільна Україна”, Дітройт, 1961, ст. 80.

Полтавська гравіметрична обсерваторія в системі імперіалістичного русифікаційного наступу ЦК КПСС на українську науку. (Відбитка з тижневика „Українські Вісті”, Новий Ульм, 1960, ст. 16).

Російський большевицький колоніалізм у неросійських республіках СССР (відбитка з журналу „Нові Дні”, чч. 130-131, 1960). Ст. 29.

Russian Bolshevik Colonialism in the non-Russian Republics of the USSR. (Відбитка з журналу Problems of the Peoples of the USSR). Мюнхен 1961, ст. 21.

ДУМКИ І ДОТЕПИ

Західний світ був прикро вражений ентузіастичним прийняттям советського астронавта, Юрія Гагаріна, в Англії. В цьому прийнятті європейська преса добавувала трохи англійського спортивного духа, який захоплюється незвичайними осягами, але передовсім добавувала прорив духа епізменту, що щораз виразніший в Англії.

Кореспонденти прохали премію Англії, щоб він дав якесь пояснення. Мек Мілен спокійно відповів:

„Було б ще двічі гірше, коли б вони були прислали астронавта-собаку...”

Англіїдці не тільки що приготували свої колонії до незалежності, вони ще й своєчасно побудували готелі, щоб підчас святкування незалежності гості мали де приміститись.

Габіб Бургіба,
туніський президент

Трудність співіснування в тому, що речники співіснування не раді співіснувати.

Sir Charles Wheeler

Знання це сила. Але, на жаль, невіжество ще далеко не означає повного безсилля.

Niels Bohr
данський фізик, наг. Нобля

ЧОМУ?

● В „Листах”, що якийсь час, у статтях (напр. И. Гірняка) і в дрібніших нотатках (із відділом „Чому?” включно), бувають критичні зауваження з приводу рекламування, і то з фотографіями, різних дрібних осягів, як закінчення середньої школи чи каледжа, приєднання якогось числа нових членів для котрогось із аскураційних союзів і т. п. Я признаю назагал слушність тим зауваженням. Такі реклами принижують нас усіх. Молодий українець дістає диплом, чи стає старшиною армії, а часописи, не то що просто інформують про це (що й потрібне), але роздувають новинку до якогось особливого національного успіху. Хіба аж такі ми бідні, щоб від такої звичайної речі попадати в захоплення?

Однаке справедливі критичні зауваги, що появлялися в „Листах”, конечно треба доповнити позитивними порадами.

Передовсім оті реклами і портрети союзових урядовців: — вони зовсім на місці в окремій сторінці, присвяченій справам того чи іншого союзу, але ніяк на першій сторінці. Можемо ствердити, що поволі така практика рекламування справ видавця-союзу на окремих сторінках (а до того союзи мають повне право) — приймається. Маймо надію, що вона стане правилом.

Далі треба рахуватися з тим, що самі абсолюенти різних шкіл або їх батьки горді дітьми — хочуть такої реклами і посиляють фота з похвальними текстами до редакцій для поміщення хоча б і за заплату. Що ж тоді мала б робити редакція? Відкидати? Думаю, що ні. Немає причини. Але тут знову практична порада: газети повинні містити такі речі в відділах платних оголошень, опо-

висток, реклам, за зміст яких редакції не відповідають. Тоді було б усе в порядку. Смішність і претенсійність деяких цього роду реклам спадали б на совість тих, що їх присилають, оплачують, а не на совість редакцій.

Залишаю на боці те, що такі реклами по суті невеликих і чисто — сказати б — „родинних” осягів не справедливі супроти со-теня тих, що добиваються таких самих, а може й кращих успіхів, але не мають чи то зв'язків, чи тієї завзятости пропихатись на газетні шпальти...

Та все те не таке важне. Мені, і сподіюсь багатьом громадянам, залежить на чому іншому. Ми хотіли б замість таких випадкових повідомлень, дістати добрі і докладні інформації про справи, які можуть і повинні цікавити суспільство. Ми були б вдячні, коли б наші газети подавали до відома, скільки молодих українців і українок студіює в американських й інших високих школах, які галузі знання найбільше цікавлять ту нашу високошкілну молодь? Скільки студентів-студенток, і саме хто, покинули студії. Це була б одночасно й добра нагода відзначити більші студійні успіхи, по можливості повними списками тих, що досягнули магістерські й докторські ступні. Це ж наша провідна верства, що доро-стає й підготовляється до відповідальних функцій в суспільстві! Тож орієнтація про неї, це важна справа.

Хто ж мав би це зробити? Редакціям це не під силу. Може й правда, але знову рада насувається сама собою. Є ж студентські організації, конгреси, є удосталь студентських періодиків, пресових сторінок, і для них це справді поважне завдання. Систематична і

по можливості повна статистика студіюючої української інтелігенції, статті з інформаціями про студійні можливості американських і європейських університетів для нашої молоді, дискусія духових напрямків, репрезентованих окремими університетами — це теми, що зробили б ті студентські видання цінними і цікавими, і не давали б утвердитись порівнянню, що його часто чуємо: „нудний як студентська сторінка”... Суспільство свідоме і гордиться тим, що наші студенти використовують ширше відкриті для них двері університетів і висуваються на перші місця. Чому цього не показувати суспільству в повних і докладних інформаціях? Чому?

Відповідь: Згідно з Вашим бажанням містимо Ваші думки в розділі „Чому?”, хоча це була б добра тема для окремої, більшої статті. Ви дасте кілька гарних порад редакціям. Дозвольте, що й ми подамо одну Вам. Вишліть Ваші завваги до редакцій студентських видань, або постарайтесь надрукувати їх в якійсь популярнішій газеті. А то Ваш апель може не дійти до адресатів. Бо, на жаль, поскільки орієнтуємось, „Листи до Приятелів” між студентами особливою почитністю не втішаються...

● Цікаво знати, чому прізвище французького письменника Camus-а „Листи” кажуть вимовляти „Камюс”, а не „Ками”? Чи тут такий випадок, як це було з прізвищем К’єркегор, яке подавалось по українськи „Кірк’гард”. З цим „Камюс”-ом вийшло в мене непорозуміння. Якось питаюсь своїх приятелів-американців, хто з Вас читав „Камюс”-а? — „Камюса”? Ніхто! — Як же то, не читали „сумління нашого часу”?? Нобелівського лавреата? — „А!” — говорять — „Ками, о, чому ж би ні, читали”!

Відповідь: Клопіт нам із письмовою передачею чужих назв і з їх вимовою. Очевидно, є на це рада: за кожним разом заглядати до якоїсь великої енциклопедії, де зазначена й вимова. Коли ж цього автор статті, чи потім редактор не зробить, іноді просто тому, що друкарня тисне, а до Публічної Бібліотеки далеко, тоді виходять „Кіркегарди”... Прохасмо вибачення, зрештою самі бачите, що в останніх числах ця помилка виправлена.

Щодо Камюса — можна дискутувати. В „Нормах української літературної мови” Олексі Синявського (цитуватимемо за вид. „Укр. В-ва” Львів, 1941) на ст. 181, у § 132 з заголовком „Ю чи І”, знаходимо таке: „Французьке у та німецьке й передається українським ю: пюпітр, бюро, бюрер, Вюртемберг і т. д.” Звідси в нашій пресі взялось оте „ю”, яке дивує Вас і Ваших американських приятелів, а до якого Ви вже правдоподібно привикли в „Мюнхен”. Нам часто буває трудно схопити значення слова, коли його вимовляє американець, а так само американцеві буває дивовижною наша вимова. Це зрозуміле. Але чому американська вимова французького слова мала б нам правити за канон, це менше зрозуміле. Ми ж далі говоримо Франція, а не Френс...

Зрештою, ми милимось у транскрипції. А як виглядає іноді транскрипція слов’янських прізвищ в американській пресі? А вони ж мають цілі редакційні штаби, мають потрібні посібники під руками... Дорогий Приятелю, помиляйтесь, це загально людська річ. Розуміти — це вже чеснота. Оце прохасмо застосувати її до наших правописно-транскрипційних помилок, які є — вірте — тільки невірними прогріхами, отже такими, що їх прощають...

Нова книжка В-ва „КЛЮЧІ” — Серії: „ЖИТТЯ і МИСЛІ”

Вже друкується і незабаром вийде збірка есеїв

Д-ра ТОМИ ЛАПІЧАКА

на тему

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: — його критика і оборона

Ціна в передплаті (продовжено до 15 жовтня 1961 р.) — 2.00 дол. Після виходу ціна виноситиме 3.00 дол.

Сподіємось, що наші Читачі, які мають попередні випуски серії „ЖИТТЯ і МИСЛІ”, схочуть мати і цю нову книжку. Тож прохаємо вчасно зголошувати передплату. Цим і самі матимете користь: — книжку за дешевшу ціну, і цим допоможете нашому видавництву справитись із коштами паперу й друку.

Члени „Збірного Меценатства” за минулий 1960 рік отримають цю книжку як премію.

Михайло Сергійович ГРУШЕВСЬКИЙ

Белетенські наукові (джерельні) праці:

1) 10-томова (у 11 книжках формату 6 x 9 інчів) Історія України-Руси. Загалом понад 7.500 сторінок. Гарно оформлене в твердій оправі видання. Наклад на вичерпанні. Ціна 82.50 дол.

2) 5-томова (в 4 книжках того ж формату) Історія Української Літератури. Охоплює той же період, що й Історія України-Руси. Гарна

тверда оправка. — Ціна 36.00 дол. Кожне з цих видань, як і обидва разом, можна набути на догідну сплату ратами. — Якщо Ви ще не маєте цих видань, таких потрібних в кожній українській родині, зверніться на адресу:

Knyho-Spilka Publishing Co.
33 St. Marks Pl. New York 3, NY.

Умови передплати

на рік 5.00 дол.
на півріччя 2.75 дол.
окреме число 0.50 дол.
Адреса „Листів до Приятелів”
— Letters to Friends.
P. O. Box 428 Newark 1, N. J., USA

Адреси для Австралії:

Dr. V. Bilynskyj, 43 Mathoura Rd.
Toorak SE. 2 Victoria, Australia.
Mr. I. Hryniewych, Lot 85 Springfield
Ave, Blacktown N. S. W. Australia.
Mr. T. Pasieczynskyj, 60 Hughes St.,
Mile End, South Australia.

В-во „КЛЮЧІ”

З а р е д а к ц і ю : М. Шлемкевич

За в-во: Д. Кузик, Л. Ломинш, О. Олесницький, Ом., Тарнавський

Ціна 1.00 дол. (Подвійне число)

LETTERS TO FRIENDS
P. O. Box 428
Newark 1, N. J.